

บทที่ 1

บททั่วไป

1. ความหมายและประเภทของอาชญากรรม

1.1 ความหมายของอาชญากรรม

1.1.1 ความหมายตามหลักภาษาไทย

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้คำนิยามของคำว่า "อาชญากรรม" ไว้ว่า

"อาชญากรรม (น.) : การกระทำความผิดทางอาญา"¹

คำว่า "อาชญากรรม" มีลักษณะเป็นคำสมาสระหว่าง "อาชญา+กรรม"²

พิจารณาความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 คำว่า "อาชญา" แปลความถึงอำนาจ โทษ (มักใช้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านาย เช่น พระราชอาชญา) หรือคดีที่เกี่ยวกับโทษหลวง เรียกว่าคดีอาญาหรือความอาญา³ ส่วนคำว่า "กรรม" แปลความหมายได้หลายนัย เช่น หมายถึงการกระทำได้ทั้งในทางดีก็ได้ชั่วก็ได้ ดังที่เรียกกันทั่วไปว่ากุศลกรรมและอกุศลกรรม เป็นต้น หรือ "กรรม" อาจหมายถึงการกระทำที่เป็นบาปและการกระทำที่สนองผลร้ายที่ได้ทำไว้แต่ปางก่อน หรือซึ่งจะสนองผลร้ายต่อไปในอนาคตกาล ทั้งนี้เปรียบได้จากคำพังเพยของชาวบ้านทั่วไปที่ว่า อย่าทำบาปก่อกกรรมทำชั่วเลยหรืออย่าอยู่อย่างคนมีกรรม

¹พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, หน้า 915.

²ประเสริฐ เมฆมณี, ตำรวจและกระบวนการยุติธรรม (กรุงเทพฯ: บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2523), หน้า 9.

³พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, หน้า 915.

เป็นต้น จากการพิจารณาถึงความหมายรวมของ "อาชญา" และ "กรรม" ดังกล่าวมานี้ พอจะอนุมานสรุปได้ว่า อาชญากรรม หมายถึง การกระทำซึ่งกฎหมายบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้⁴

1.1.2 ความหมายในทางกฎหมาย

William Blackstone นักประวัติศาสตร์กฎหมายแห่งประเทศอังกฤษได้ให้คำอธิบายความหมายของอาชญากรรมไว้อย่างชัดเจนว่า "อาชญากรรมได้แก่การกระทำหรือการละเว้นการกระทำอันเป็นปฏิบัตย์ต่อบัญญัติหรือข้อห้ามแห่งกฎหมายมหาชน"⁵

นอกจากนี้ Paul W. Tappen ศาสตราจารย์ทางด้านอาชญาวิทยา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้มีความเห็นยืนยันและสอดคล้องกับคำจำกัดความดังกล่าวอย่างยิ่ง และได้กล่าวเสริมเพิ่มเติมอีกว่า "คำจำกัดความของอาชญากรรมในแง่ของกฎหมายควรจะต้องอยู่บนรากฐานระบบความยุติธรรม ก่อรูปด้วยการตีความกฎหมายอย่างชัดเจน ไม่อาจที่จะใช้ถ้อยคำแบบขยายความ ก้าวม หรือถือกำหนดคุณค่าแห่งการตัดสินใจของชนส่วนน้อยหรือความอคติใด ๆ เป็นบันทัดฐานประกอบการวินิจฉัย"⁶

Sutherland และ Cressey นักอาชญาวิทยา ผู้เรียงนามชาวอเมริกัน ได้ให้คำจำกัดความของอาชญากรรมไว้ว่า⁷ "อาชญากรรมคือพฤติกรรมที่ละเมิด

⁴ ประเสริฐ เมฆมนี่, ตำรวจและกระบวนการยุติธรรม, หน้า 9.

⁵ วีระพงษ์ บุญญภาส, "อาชญากรรมในเขตเมือง" (กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 5. (อัคราเนา)

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ อังคนพ ชูบัวรุ่ง, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม" (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532), หน้า 2. (อัคราเนา)

กฎหมายอาญา พฤติกรรมที่ไม่เป็นการละเมิดกฎหมายอาญาถือว่าเป็นอาชญากรรม แม้ว่า พฤติกรรมนั้นจะผิดศีลธรรม มีความตำหนิหรือไม่เหมาะสมเพียงใดก็ตาม⁸

Clinard⁹ นักอาชญาวิทยาผู้มีชื่อเสียงโด่งดังชาวอเมริกันอีกท่านหนึ่ง ได้ให้ความหมายของอาชญากรรมไว้ 2 นัย นัยหนึ่ง หมายถึงการละเมิดกฎหมายอาญา อีกนัยหนึ่งหมายถึงการละเมิดกฎหมายใด ๆ ก็ได้แต่จะต้องถูกลงโทษโดยรัฐ

Quinney¹⁰ นักอาชญาวิทยาชาวอเมริกันได้ให้ทัศนะไว้ว่า "อาชญากรรม คือพฤติกรรมของคนท้องถื่นซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในสังคมที่ดำรงอยู่แบบการเมืองได้กำหนดขึ้น" หมายความว่า พฤติกรรมใดจะเป็นอาชญากรรมก็ต่อเมื่อองค์การเป็นผู้กำหนดขึ้นซึ่งการกำหนดนั้นก็กำหนดไว้ในกฎหมายนั่นเอง องค์การที่ว่าเป็นองค์การที่มีอำนาจหน้าที่ในเรื่องอาชญากรรมด้วย และเป็นองค์การซึ่งเกิดขึ้นในสังคมที่ดำรงอยู่แบบการเมือง คือ เป็นสังคมที่มีผู้ปกครองและผู้ได้ปกครอง Quinney ยังได้อธิบายต่อไปว่า สิ่งที่เราเรียกว่าอาชญากรรมนั้น เป็นสิ่งที่คนบางคนมอบให้แก่ผู้อื่น องค์การที่นำกฎหมายมาใช้ได้แก่ ฝ่ายนิติบัญญัติ ตำรวจ อัยการและศาล ถือเป็นตัวแทนของสังคมที่ดำรงอยู่แบบการเมือง ตัวแทนดังกล่าวนี้ เป็นผู้รับผิดชอบในการออกกฎหมายและใช้กฎหมาย คนจะกลายเป็นอาชญากรขึ้นมาก็เพราะมีการกำหนดกฎหมายและประยุกต์ใช้กฎหมาย ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าอาชญากรรมคือ สิ่งที่เราที่กำหนดขึ้น อาชญากรรมมิใช่พฤติกรรมโดยตัวของมันเอง แต่เป็นพฤติกรรมที่มีการตัดสินคือบางคนตัดสินว่าการกระทำของใครเข้าลักษณะเช่นไรจึงจะเป็นอาชญากรรม และการตัดสินก็เป็นไปตามที่กฎหมายวางไว้ Quinney ได้สรุปว่ายิ่งมีการกำหนดและการใช้กฎหมายมากเท่าใด ปริมาณของอาชญากรรมก็จะเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

⁸Edwin H. Sutherland and Donald R. Cressey, Principles of Criminology (New York: J.B. Lippincott Company, 1966), p.4.

⁹Marshall B. Clinard, Sociology of Deviant Behavior (New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1968), p. 208.

¹⁰Richard Quinney, The Social Reality of Crime (Boston : Little, Brown and Company, 1970), p. 15-16.

ความคิดของ Quinney เกี่ยวกับอาชญากรรมนี้มองค้ประกอบที่สำคัญ
อยู่ 3 ประการ คือ มีกฎหมาย มีผู้ออกและใช้กฎหมาย และมีผู้ละเมิดกฎหมาย ถึงอย่างไรเสีย
อาชญากรรมก็เป็นสิ่งที่อยู่ในขอบเขตของกฎหมายนั่นเอง¹¹

Stephen ให้คำจำกัดความไว้ว่าอาชญากรรม คือการกระทำที่ขัด
ต่อบทบัญญัติของกฎหมายอาญา และการกระทำเช่นนั้นจะต้องได้รับโทษในทางอาญา ซึ่งอาจจะ
ต้องถึงตายหรือเสียอวัยวะหรือจะต้องถูกปรับเป็นเงิน¹²

Jeremy Bentham อธิบายว่าอาชญากรรมคือการกระทำที่ถือว่าเป็น
ความผิดอาญา คือการกระทำที่กฎหมายห้ามไว้ซึ่ง เป็นผลร้ายมากกว่าผลดี¹³

จากการให้คำนิยามของคำว่า "อาชญากรรม" ในแง่ของกฎหมาย
ตามทัศนะของนักนิติศาสตร์และนักอาชญาวิทยาดังกล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้น เป็นการให้คำนิยาม
โดยยึดถือเอา "กฎหมายอาญา" เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ ตามประมวล
กฎหมายอาญาของไทย ก็ได้บัญญัติถึงหลักเกณฑ์ในการลงโทษผู้กระทำผิดเอาไว้ในมาตรา 2 ซึ่ง
บัญญัติว่า "บุคคลจักต้องได้รับโทษทางอาญาเมื่อได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนั้นบัญญัติไว้
เป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงนั้นต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย"

เมื่อพิจารณาถึงข้อความในมาตรานี้แล้วจะเห็นว่า ถ้าเรานิยาม
ความหมายของอาชญากรรมในแง่ของนักกฎหมายจะ เป็นว่าผู้ซึ่งละเมิดกฎหมายที่บัญญัติโทษสำหรับ
การนั้นได้ชื่อว่ากระทำอาชญากรรม เพราะฉะนั้น แม้คำหาบเร่ที่ถูกตำรวจจับก็จะเป็นอาชญากร
คนขับรถฝ่าไฟแดงและถูกตำรวจจับก็เป็นอาชญากร หรือผู้ที่ไม่ข้ามถนนตรงทางม้าลาย แล้วถูก
ตำรวจจับก็เป็นอาชญากรได้ด้วย หรือจะให้เห็นชัดขึ้นไปอีก เช่น การกระทำอย่างหนึ่งกฎหมาย

¹¹อรรถ ชูประภังค์, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม", หน้า 5.

¹²C.C.H. Moriaty, Crime Police Law (London: Butter, 1939), p.2.

¹³นวลจันทร์ ทศนชัยกุล, อาชญาวิทยาคลินิก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
2530), หน้า 3.

บัญญัติเอาไว้เป็นความผิด และผู้กระทำต้องถูกลงโทษ ต่อมาได้มีกฎหมายออกาใหม่บัญญัติยกเลิกความผิดนั้นเสีย ดังนั้น ผู้กระทำความผิดนั้นจะได้ชื่อว่าเป็นอาชญากรหรือประกอบอาชญากรรมหรือไม่

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ขอนำมายกก็คือ ผู้ที่กระทำความผิดในคดีที่ยอมความได้ จะถือว่าประกอบอาชญากรรมหรือไม่ เหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นถ้ามีการตีความหมายของอาชญากรรมอย่างเคร่งครัด

เพราะฉะนั้น ถ้านักนิติศาสตร์ยังคงยืนยันกรานว่าอาชญากรรมคือการกระทำความผิดระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมายอาญาแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่ตามมาจะมีอีกมากมาย

ดังนั้น ถ้านักนิติศาสตร์ยังคงเชื่อดังกล่าวกว่า จึงจำเป็นต้องควบคุมประสงค์ของกฎหมายอาญาว่าเป็นอย่างไรเสียก่อน เพราะถ้าพฤติกรรมใดอยู่นอกเหนือวัตถุประสงค์ของกฎหมายอาญาแล้ว ตามนัยแห่งกฎหมายก็ไม่ควรถือว่าเป็นอาชญากรรม¹⁴

Nigel Walker ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของกฎหมายอาญาไว้ในหนังสือ Sentencing in a Rational Society ว่าขอบเขตของกฎหมายอาญามีดังนี้¹⁵

(1) คุ้มครองป้องกันตัวบุคคล (ในบางกรณีคุ้มครองถึงสัตว์ด้วย เช่น บัญญัติลงโทษผู้กระทำการทารุณต่อสัตว์) จากการกระทำความผิดโดยเจตนา หรือการกระทำที่โหดร้ายทารุณ

(2) คุ้มครองป้องกันบุคคลจากภัยอันเกิดจากการกระทำโดยไม่เจตนา เช่น คุ้มครองภัยบนท้องถนน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁴ วีระพงษ์ บุญญภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา" (กรุงเทพมหานคร: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 11-12. (อัครสาเนา)

¹⁵ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ "เอกสารประกอบการบรรยายวิชาอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา" (กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 10-12. (อัครสาเนา)

- (3) คຸ້ມครองบ้กกันกลุ่มของบุคคลที่อาจถูกชักจูงให้หลงผิดได้ง่าย เช่น คຸ້ມครองผู้เยาว์ ผู้วิกลจริต จากการทำร้ายกคช้
- (4) บ้กกันการกระทำที่แม้จะ เป็นเรื่องของบุคคลที่รู้สึกผิดชอบ และบรรลุนิติภาวะ แต่การกระทำนั้นถือว่าผิดธรรมชาติ เช่น การร่วมประเวณีระหว่างญาติพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน
- (5) บ้กกันพฤติกรรมอันอาจก่อให้เกิดความไม่สงบ เช่น ความผิดฐานเป็นอั้งยี่ ช้องโจร
- (6) คຸ້ມครองบ้กกันทรัพย์สินของบุคคลจากการลักทรัพย์ ฉ้อโกง หรือทำให้เสียทรัพย์
- (7) บ้กกันความมั่นคงของชาติ เช่น ความผิดฐานกบฏ แบ่งแยกดินแดน
- (8) เพื่อบ้กกันและรักษาไว้ซึ่งสถาบันของสังคม เช่น ความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ ความผิดเกี่ยวกับศาสนา

จากการพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของกฎหมายอาญาจะ เห็นได้ว่า หลักเกณฑ์ของกฎหมายอาญา มุ่งคຸ້ມครองความสงบสุขของสังคมเป็นส่วนใหญ่ จากการกระทำความผิดโดยเจตนาและไม่เจตนา¹⁶

แต่กฎหมายที่มุ่งคຸ້ມครองความสงบสุขของสังคมมิใช่จะบัญญัติอยู่ เพียงแต่ในกฎหมายอาญาเท่านั้น ในกฎหมายอื่นหรือในพระราชบัญญัติอื่นก็ยังมีอยู่อีกมาก

เพราะฉะนั้นจึงสรุปความหมายของอาชญากรรมตามทัศนคติของนักนิติศาสตร์ได้คือ เป็นความประพฤดิที่ฝ่าฝืนกฎหมายอาญาหรือกฎหมายอื่นที่มุ่งคຸ້ມครองความสงบสุขของประชาชนส่วนรวม โดยผู้กระทำมีเจตนาชั่วร้าย และเล็งเห็นผลในการกระทำของตน¹⁷

¹⁶ วีระพงษ์ บุญญาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 13.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14.

1.1.3 ความหมายในทางอาชญาวิทยา

นักอาชญาวิทยาหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า "อาชญากรรม" ไว้ว่า:

พลตำรวจตรีชาย เสวีกุล "อาชญากรรม คืออาการที่แสดงถึงความไม่สมบูรณ์ (Imperfections) และความบกพร่อง (Deficiencies) ของระเบียบสังคม"¹⁸

อรรถ สุวรรณบุบผา ได้ให้ความหมายของอาชญากรรมไว้ว่า เป็นปรากฏการณ์หนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของบุคคลซึ่งการกระทำนั้น ๆ กฎหมายได้บัญญัติเป็นข้อห้าม และถือว่าเป็นความผิดซึ่งผู้กระทำจะได้รับการลงโทษ¹⁹

วีระพงษ์ บุญญะภาส "อาชญากรรม คือการฝ่าฝืนกฎหมายหรือข้อบังคับของสังคมโดยมีเจตนาชั่วร้ายและการฝ่าฝืนนั้นเป็นการฝ่าฝืนซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบที่อันตรายต่อประชาชนส่วนรวม"²⁰

Jeremy Bentham อธิบายว่า อาชญากรรมคือการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดทางอาญา คือการกระทำที่กฎหมายห้ามไว้ซึ่งเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี²¹

ศูนย์วิทยพัชรากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁸ชาย เสวีกุล, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517), หน้า 1.

¹⁹อรรถ สุวรรณบุบผา, หลักอาชญาวิทยา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2524), หน้า 19.

²⁰วีระพงษ์ บุญญะภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 10.

²¹นาลจันทร์ ทัศนชัยกุล, อาชญาวิทยาคลินิก, หน้า 3.

B.A. Worths "อาชญากรรมเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายและเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม เป็นการฝ่าฝืนหน้าที่ในทางสังคมหรือต่อเพื่อนร่วมสังคมเดียวกัน อันเป็นผลให้ผู้ฝ่าฝืนต้องได้รับโทษ²²

Sellin "อาชญากรรมหมายความว่า การกระทำหรือพฤติกรรมใด ๆ ซึ่งเป็นการละเมิดบทสถานพฤติกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง อาชญากรรมก็คือ พฤติกรรมที่บ่อนทำลายสังคม²³

Vetter และ Silverman สองนักอาชญาวิทยาแห่ง University of South Florida ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับอาชญากรรมไว้ว่า "เป็นพฤติกรรมที่มีความเกี่ยวพันหรือเชื่อมโยงกับสิ่งอื่น จะถือว่าอาชญากรรมเป็นพฤติกรรมที่ละเมิดกฎหมายเพียงประเด็นเดียวเห็นจะไม่ถูกต้อง เพราะกฎหมายเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา สถานที่ และสภาพแวดล้อม อาชญากรรมจึงเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบนอย่างหนึ่ง เป็นพฤติกรรมที่เบี่ยงไปจากแนวประพฤติของสังคมส่วนรวม แนวประพฤติถือเป็นกฎที่กำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม คนส่วนใหญ่มักจะประพฤติอยู่ในกฎและไม่เบี่ยงออกไปจากที่สังคมกำหนดไว้ ถ้าหากมีใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งประพฤติเบี่ยงออกไปสังคมก็จะมองเห็นและแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบออกไป²⁴

นักอาชญาวิทยาได้ให้นิยามความหมายของคำว่า "อาชญากรรม" ไว้หลาย ๆ ทัศนะ แต่อย่างไรก็ดี นักอาชญาวิทยาในปัจจุบันต่างยอมรับว่า อาชญากรรมคือ มโนทัศน์ทางนิติสังคมศาสตร์ ซึ่งหมายความถึงการละเมิดบทบัญญัติของกฎหมายอาญาโดยมีบทกำหนดโทษทาง

²²วีระพงษ์ บุญใญ่ภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 10.

²³ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์และคณะ, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม : ปัญหา อุปสรรคและแนวทางควบคุม (กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2531), หน้า 5.

²⁴Harold J. Vetter and Ira J. Silverman, Criminology and Crime (New York : Harper & Row Publishers, 1986), pp.6-8.

อาชญาในระดับที่แตกต่างกันไปตามความรุนแรงของภัยอันตรายต่อสังคมโดยรวม อีกนัยหนึ่ง อาชญากรรมอาจแยกพิจารณาได้เป็น 3 องค์ประกอบ ซึ่งได้แก่ประการแรก ป्राกฏการละเมิด บทบัญญัติของกฎหมายอาญา ประการที่สอง มีบทกำหนดโทษทางอาญา และประการที่สาม ก่อให้เกิดอันตรายต่อสังคมโดยรวม องค์ประกอบข้อที่สามนับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการกำหนด นิยามอาชญากรรม แต่กระนั้นภัยอันตรายต่อสังคมก็เป็นมโนทัศน์ที่มีลักษณะ เป็นนามธรรม ซึ่งการ วัดค่ามักแตกต่างกันไปในแต่ละสังคมตามแต่ช่วงเวลาและสถานการณ์²⁵ และจากนัยดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า อาชญากรรมต้องเป็นการกระทำที่ชั่วร้ายจริง ๆ เท่านั้น จะไม่ใช่คำว่า อาชญากรกับคนที่กระทำความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ไม่ข้ามทางม้าลาย ขับรถฝ่าไฟแดง และ บ้วนน้ำหมากลงบนถนน แต่ถ้าผู้นั้นได้กระทำความชั่วร้ายจริง ๆ แล้ว แม้ผู้นั้นจะหลุดพ้นจาก เจอมือของกฎหมายไปได้ก็ยังคงถือว่าเป็นอาชญากร และในทางตรงกันข้าม การกระทำผิด กฎหมายที่ไม่รุนแรงอะไรก็ไม่ถือว่าเป็นอาชญากร²⁶

1.1.4 ความหมายในทางสังคมวิทยา

ความหมายของอาชญากรรมในแง่สังคมวิทยาเป็นการมุ่งวิเคราะห์ ถึงพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ที่แสดงหรือสื่อเจตนาเป็นปฏิปักษ์และภัยอันตรายต่อประโยชน์ พื้นฐานแห่งความสงบของสังคม และมีเหตุผลเพียงพอที่รัฐจะได้อำนาจวิธิการปฏิบัติ หรือแทรกแซง เพื่อควบคุมและระงับพฤติกรรมอันเป็นภัยต่อสังคมเหล่านั้นโดยชอบธรรม Raffaele Garafalo นักคิดทางอาชญาวิทยาแห่งอิตาลี ได้ให้ความเห็นว่า อาชญากรรมถือได้ว่า เป็นสิ่ง ปกติธรรมดาที่จะต้องมีผู้แสดงพฤติกรรมความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อชุมชน ในฐานะที่เป็นอาชญากรรม ถือเป็นการกระทำที่ขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างหนึ่งของสังคม แนวความคิดดังกล่าว ได้ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้างสนับสนุนโดย Thorsten Sellin ศาสตราจารย์ทางอาชญาวิทยา

²⁵ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์และคณะ, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรคและแนวทางควบคุม, หน้า 5.

²⁶ สง่า ลีนะ สมิต, คำบรรยายอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยาพิศดาร (ม.ป.ท., 2506), หน้า 7.

ที่ว่า "อาชญากรรมได้แก่พฤติกรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันแบบอย่างความประพฤติของชุมชน"
(Crime is a violation of conduct norms.)²⁷

แบบอย่างบ้สถาบันความประพฤติ (Normative Patterns) ของบุคคลที่สอดคล้องห้องกับความต้องการอันยอมรับนับถือ และค่านิยมทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นประกอบด้วย คุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. การปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักวิถีประชา (Folkways) หมายถึง การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ความประพฤติ อันเป็นที่ยอมรับนับถือของสมาชิกในสังคมนั้น อันเป็นลักษณะ พฤติกรรมที่สมาชิกในสังคมจำต้องปฏิบัติตามอย่าง ไม่อาจจะฝ่าฝืนหลีกเลี่ยงได้ (Must Behaviour) หากไม่ปฏิบัติตามแล้วอาจจะถูกลงโทษ หรือได้รับการประณามทางศีลธรรม (Moral Condemnation) หรือถือเป็นการผิดทางศีลธรรม (Moral Guilt Concept) โดยตรง เช่น การผิดลูกผิดเมีย เป็นต้น
2. การปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรม (Mores) ของสังคมนั้น อันเป็นลักษณะ พฤติกรรมที่สมาชิกในสังคมจำต้องปฏิบัติตามอย่าง ไม่อาจจะฝ่าฝืนหลีกเลี่ยงได้ (Must Behaviour) หากไม่ปฏิบัติตามแล้วอาจจะถูกลงโทษ หรือได้รับการประณามทางศีลธรรม (Moral Condemnation) หรือถือเป็นการผิดทางศีลธรรม (Moral Guilt Concept) โดยตรง เช่น การผิดลูกผิดเมีย เป็นต้น
3. การปฏิบัติหน้าที่พลเมืองดีตามหลักกฎหมาย (Law) ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์ความประพฤติที่แน่นอนตายตัว เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม และผดุงส่งเสริมไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยความผาสุก และศีลธรรมอันดีของประชาชน ในรูปแบบของการบังคับใช้กฎหมายโดยรัฐ

การพิจารณาปัญหาของอาชญากรรมในทัศนสังคมวิทยา นอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยบ้ฐานความประพฤติของบุคคลในทางสังคมแล้ว ยังจำเป็นต้องพิจารณถึงปัจจัย พฤติกรรมส่วนบุคคลที่จะสามารถควบคุมความรู้สึกรับผิดชอบ เคารพปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ค่านิยมทางสังคม รวมทั้งยึดมั่นรับรู้อันสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่นด้วยความสมัครใจ ยิ่งไปกว่า การใช้กฎเกณฑ์ทางสังคมเป็นเงื่อนไขบังคับอันถือเป็นการประพฤติที่ เกิดจากความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดีของผู้ปฏิบัติเอง เป็นองค์ประกอบสำคัญ (The Internalization of Social Norms) นับเป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับการใช้หลักทฤษฎีคุณค่าทางศีลธรรมของ Emile Durkheim นักปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศส เป็นมาตรการควบคุมสังคม โดยนัยนี้อาชญากรรมในแง่ของสังคมวิทยา จึงเพ่งเล็ง เน้นหนักไปนด้านการจัดความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ของชุมชน ตามหลัก

²⁷ ประเสริฐ เมฆมณี, ตำรวจและกระบวนการยุติธรรม, หน้า 13-14.

มโนสำนึกของบุคคลรวมทั้ง การสร้าง เสริมความเป็นธรรมถูกต้องให้บัง เกิดขึ้นในสังคม เพื่อ เป็นปัจจัยภาวะสร้างสรรค์ความสงบสุขให้แก่สังคมส่วนรวม

แม้ว่า ความหมายของอาชญากรรมในแง่ของกฎหมายกับความหมาย ของอาชญากรรมในทัศนสังคมวิทยา จะมีลักษณะแตกต่างกันอยู่ในสาระเนื้อหา ทั้งอาชญากรรม ในทัศนสังคมวิทยา ก็มีความหมายกว้างขวางกว่าคำจำกัดความของอาชญากรรมในทัศนะของกฎ หมาย แต่โดยแท้จริงแล้ว อาชญากรรมในแง่กฎหมายและสังคมต่างมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ เนื่องจากการกำหนดบทลงโทษโดยกฎหมาย มีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมพฤติกรรมและจำกัด ขอบเขตแห่งความประพฤติของชุมชนโดยตรง และการกำหนดบทลงโทษดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับ อิทธิพลความเชื่อของชนในสังคมนั้น ๆ เป็นหลักเกณฑ์สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายอาญา (Criminal Policy) จะผันแปรในรูปหรือทิศทางใดนั้น ย่อมถูกจำกัดโดยอิทธิพลทางวัฒนธรรม ค่านิยมปัจจัยแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในสังคมนั้น ๆ เป็นพื้นฐาน²⁸

นอกจากนี้แล้ว Sutherland และ Cressey นักอาชญาวิทยาชาว อเมริกัน ก็ได้กล่าวถึงความหมายของอาชญากรรมในแง่ของสังคมไว้ด้วย โดยเขาได้กล่าวว่า อาชญากรรมเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่สำคัญอยู่สามประการ ประการแรก เกี่ยวข้องกับค่านิยมอันเป็นที่ ยึดถือของกลุ่มหรือของคนบางคนในกลุ่มซึ่งเป็นพวกที่มีความสำคัญในทางการเมือง ประการที่สอง เกี่ยวข้องกับการแยกตัวหรือการขัดแย้งในทางวัฒนธรรมกับบางส่วนของกลุ่ม ทำให้สมาชิกบาง คนของกลุ่มไม่ยอมรับค่านิยมที่มีอยู่ หรือยอมรับน้อยกว่าเดิมมากอันจะเป็นผลให้เกิดอันตรายแก่ กลุ่มได้ ประการที่สาม เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตการต่อสู้เพื่อบีบบังคับให้เกิดความถูกต้องระหว่าง ฝ่ายที่ยึดถือค่านิยมกับฝ่ายที่ละเมิดค่านิยม เมื่อได้พิจารณาแง่ต่างๆ ดังกล่าวนี้อันแล้ว ก็อาจจะสรุป ได้ว่าอาชญากรรมจะเกิดขึ้นเมื่อมีปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้เข้ามาเกี่ยวข้อง อาชญากรรมจึง เป็น พฤติกรรมของกลุ่มมากกว่าพฤติกรรมแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม การพิจารณาความหมายของ อาชญากรรมในแง่ของสังคมนี้นี้ไม่มีความชัดเจนเหมือนกับการพิจารณาในแง่ของกฎหมาย²⁹

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15.

²⁹ Edwin H. Sutherland and Donald R. Cressey, Principles of Criminology, pp. 12-16.

1.2 ประเภทของอาชญากรรม

เนื่องจากอาชญากรรมเป็นพฤติกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งซึ่งผู้ประกอบอาชญากรรมจะถูกเรียกว่า "อาชญากร" แต่พฤติกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดว่าเป็นอาชญากรรมนั้นมีความแตกต่างกันมาก นักอาชญาวิทยาจึงได้ให้ความสนใจต่อการศึกษาอาชญากรรมแต่ละประเภท โดยพยายามที่จะพิสูจน์และจำแนกลักษณะของอาชญากรรมประเภทต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อนำมาอธิบายถึงประเภทของพฤติกรรมทางอาชญากร³⁰ การศึกษาถึงการจำแนกประเภทของอาชญากรรมนี้จะเน้นหนักไปที่การแบ่งประเภทอาชญากรรมโดยการพิจารณาถึงการมีหรือไม่มีผู้เสียหาย เนื่องจากกรณีที่จะมีการจ่ายค่าทดแทนให้แก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐนี้จะต้องปรากฏก่อนว่ามีผู้เสียหายเกิดขึ้นจากการประกอบอาชญากรรมนั้น มิฉะนั้นแล้วกรณีหากจำเป็นต้องมีการจ่ายค่าทดแทนไม่

การจำแนกประเภทอาชญากรรมนั้น อาจแบ่งได้เป็น

1. การจำแนกประเภทอาชญากรรมโดยทั่ว ๆ ไป
2. การจำแนกประเภทอาชญากรรมตามทัศนะของนักอาชญาวิทยา³¹

1. การจำแนกประเภทอาชญากรรมโดยทั่ว ๆ ไป

อาชญากรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ ถ้าจะแบ่งอาชญากรออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ อาชญากรสามัญ และอาชญากรอาชีพ
อาชญากรสามัญ คือ อาชญากรที่ประกอบอาชญากรรมเป็นครั้งคราว
อาชญากรอาชีพ คืออาชญากรที่ดำรงชีพอยู่ด้วยการประกอบอาชญากรรม³²

2. การจำแนกประเภทอาชญากรรมตามทัศนะของนักอาชญาวิทยา

ในปัจจุบันการจำแนกประเภทของอาชญากรรมได้ถูกแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

³⁰วีระพงษ์ บุญโญภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 17.

³¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-19.

³²เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

2.1 การจำแนกประเภทอาชญากรรมโดยอาศัยหลักกฎหมาย (Legal Approach) เป็นการจัดประเภทของอาชญากรรมโดยอิงเรื่องของบรรทัดฐานทางศีลธรรม (Mores) ซึ่งมีการพิจารณาได้เป็นหลายระบบ ดังต่อไปนี้³³

2.1.1 การจัดประเภทของอาชญากรรมโดยอาศัยหลักกฎหมาย เป็นการมองอาชญากรรมในแง่ความกระทบกระเทือนต่อชีวิตของมนุษย์โดยตรง และเป็นความประพฤติที่ผิด หรือไม่ผิดต่อหลักศีลธรรม ซึ่งได้รับการยอมรับจากมหาชน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

(1) Mala In Se หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นความผิดในตัวของมันเอง ทั้งในแง่ศีลธรรมและในแง่กฎหมาย เช่น การฆาตกรรม การข่มขืนกระทำชำเรา การปล้นทรัพย์ เป็นต้น

(2) Mala Prohibita หมายความว่า พฤติกรรมที่ไม่ได้เป็นความผิดในตัวของมันเอง แต่เป็นความผิดเพราะกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดและจะต้องถูกลงโทษโดยอำนาจของรัฐ เช่น การละเมิดกฎหมายแรงงาน การกระทำผิดกฎจราจร

2.1.2 การจัดประเภทอาชญากรรมโดยดูจากความรุนแรงของการกระทำผิด ตัวอย่าง เช่น การแบ่งประเภทความผิดของต่างประเทศ

2.1.2.1 Treason หมายความว่า อาชญากรรมที่มีผลร้ายแรงต่อความมั่นคงของรัฐหรือชุมชน ซึ่งแบ่งการกระทำผิดประเภทนี้ออกเป็น 2 อย่างคือ High Treason และ Petit Treason

2.1.2.2 Felonies หมายความว่า อาชญากรรมต่อบุคคลและด้านทรัพย์สินที่ร้ายแรง เช่น ฆาตกรรม การข่มขืนกระทำชำเรา การปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ เป็นต้น

2.1.2.3 Misdemeanors หมายถึง อาชญากรรมอื่น ๆ ทั้งหมดที่ไม่จัดอยู่ใน 2 ประเภทคือ Treason และ Felonies

³³ วีระพงษ์ บุญญภาส, "อาชญากรรมในเขตเมือง", หน้า 11.

2.1.3 การจัดประเภทของอาชญากรรมตามหลักกฎหมายอาญา ซึ่งสามารถแยกตามประมวลกฎหมายหรือแยกออกมาเป็นการกระทำของบุคคลและทรัพย์สิน ซึ่งได้แก่

2.1.3.1 Crimes against persons คือการกระทำความผิดหรืออาชญากรรมที่กระทำต่อบุคคล เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตาย ความผิดฐานทารุณร่างกาย ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา

2.1.3.2 Crimes against property คือ การกระทำความผิดต่อทรัพย์สินของบุคคลอื่น เช่น ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ เป็นต้น³⁴

2.2 การจำแนกประเภทอาชญากรรมตามลักษณะเป็นรายตัวบุคคล
การจำแนกอาชญากรรมประเภทนี้ เริ่มขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19³⁵ โดยสำนักกระบวนความคิดแบบวิทยาศาสตร์ (Positive School) ของ Cesare Lombroso³⁶

Lombroso มีความเชื่อในเรื่องของอาชญากรรมโดยกำเนิด (Born Criminal) โดยเชื่อว่าผู้ที่เป็นอาชญากรโดยกำเนิดมักจะมีร่างกายที่เป็นปกติ³⁷ เช่น หน้าผากลาด ต่งหูยาวหรือไม่มีเลย ขากรรไกรใหญ่ คิ้วดก ขนมีมากหรืออาจจะไม่มีเลย มีความไวต่อความรู้สึกเจ็บปวดสูงมาก หรืออาจจะไม่มีเลย Lombroso ได้ศึกษาอาชญากรในคุกของประเทศอิตาลีมากมาย ซึ่งได้พบปรากฏการณ์ในลักษณะดังกล่าวมาแล้ว Lombroso ได้จำแนกประเภทของอาชญากรรมซึ่งกลายเป็นแนวทางการที่จำแนกรู้จักกันทั่วไป ชนิดของอาชญากรที่เขาจำแนกมีดังต่อไปนี้คือ

- (1) อาชญากรโดยกำเนิด (The Born Criminal)
- (2) อาชญากรวิกลจริต (The Insane Criminal)
- (3) อาชญากรโดยอารมณ์ (The Criminal by Passion)

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-13.

³⁵ วีระพงษ์ บุญญานาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 19.

³⁶ อังคนพ ชูบุรุษ, อาชญาวิทยาและอาชญากรรม, หน้า 43-44.

³⁷ วีระพงษ์ บุญญานาส, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา, หน้า 19.

- (4) อาชญากรตามโอกาส (The Occasional Criminal)
- (5) อาชญากรติดนิสัย (The Habitual Criminal)
- (6) อาชญากรใจทราม (The Degenerate Criminal)³⁸

Enrico Ferri ศิษย์คนหนึ่งของ Lombroso ได้ตีพิมพ์หนังสือในปี ค.ศ.1878 ชื่อว่า ทฤษฎีสาเหตุและการปฏิเสธเรื่องความคิดอิสระ (The Theory of Imputability and the Denial of Free Will)³⁹ เขาได้จำแนกประเภทของอาชญากรรมออกเป็น 5 ประเภท คือ⁴⁰

- (1) อาชญากรที่มีจิตผิดปกติ
- (2) อาชญากรโดยกำเนิด
- (3) อาชญากรโดยสันดาน
- (4) อาชญากรชั่วครั้งชั่วครา
- (5) อาชญากรโดยอารมณ์

2.3 การจำแนกประเภทอาชญากรรมทางสังคมวิทยา (Sociological Approach) เป็นการจัดลักษณะ หรือประเภทของอาชญากรรม ซึ่งพิจารณาถึงองค์ประกอบ 4 ประการของการก่ออาชญากรรม ซึ่งได้แก่

- ลักษณะการดำเนินอาชีพของอาชญากร
- กลุ่มสนับสนุนพฤติกรรมอาชญากร
- ความคล้ายคลึงกันระหว่างพฤติกรรม
- อาชญากร และแบบของพฤติกรรมที่ถูกต้องตามกฎหมายและ

ปฏิกิริยาโต้ตอบจากสังคม

³⁸อรรถ ชูประภัง, อาชญาวิทยาและอาชญากรรม, หน้า 44.

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 44-45.

⁴⁰วีระพงษ์ บุญญะภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 20.

เหล่านี้มาจัดเข้าหมวดหมู่ในพวกที่มีลักษณะแบบเดียวกัน เป็นการจัดประเภทที่เรียกว่า Typology ซึ่งศึกษาโดย Marshall B. Clinard และ Richard Quinney ซึ่งทำการจัดประเภทโดยอาศัยหลัก 4 ประการดังกล่าว โดยแยกประเภทของอาชญากรรมออกเป็น 9 ประเภทด้วยกัน คือ

(1) Violent Person Crime หมายถึงอาชญากรรมที่กระทำต่อบุคคลในแบบที่รุนแรง กระทำต่อชีวิตและร่างกายของบุคคล

(2) Occasional Property Crime หมายถึงอาชญากรรมที่ก่อขึ้นเป็นครั้งคราวตามแต่โอกาสจะอำนวยให้

(3) Occupational Crime หมายถึง อาชญากรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำผิดในอาชีพ หรือใช้ตำแหน่งหน้าที่เป็นเครื่องมือ ไม่ว่าจะในภาคเอกชนหรือราชการ

(4) Political Crime หมายถึง อาชญากรรมที่เกิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายทางการเมือง

(5) Public Order Crime หมายถึง อาชญากรรมที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกของสาธารณชน ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย (Victimless Crime) ผู้กระทำผิดมักจะเป็นผู้เสียหายเอง

(6) Conventional Crime หมายถึง อาชญากรรมโดยทั่วไป ในรูปแบบธรรมดา เป็นอาชญากรรมที่หวังผลตอบแทน มักจะมีอาชญากรรมประเภทอื่นร่วมด้วย

(7) Corporate Crime หมายถึง อาชญากรรมซึ่งก่อโดยบริษัทหรือห้างร้านทางการค้า

(8) Organized Crime หมายถึง อาชญากรรมที่มีการจัดตั้งขึ้นมาในลักษณะขององค์การ มีการแบ่งสายงานบังคับบัญชาและมีการร่วมมือกัน เช่น การค้ายาเสพติด ซ่องโสเภณี บ่อนการพนันหรือแก๊งค์ต่าง ๆ ที่ร่วมกันประกอบอาชญากรรม

(9) Professional Crime หมายถึง อาชญากรรมที่ผู้กระทำผิดถือว่าเป็นอาชีพ พวกนี้จะไม่ประกอบอาชีพสุจริตอื่น ๆ เช่น นักต้มตุ๋น นักปลอมลายมือ

นักเปิดเซฟ⁴¹

2.4 การจำแนกประเภทอาชญากรรมโดยพิจารณาจากการมีหรือไม่มีผู้ เสียหาย

ในการศึกษาการจำแนกประเภทอาชญากรรมโดยพิจารณาจากการมีหรือไม่มีผู้เสียหายนี้ เป็นการแยกประเภทอาชญากรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ อาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหายประการหนึ่ง และอาชญากรรมที่มีผู้เสียหายอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการทดแทนค่าเสียหายให้แก่เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหายในคดีอาชญากรรม ดังนั้นในเบื้องต้นกรณีที่จะมีการทดแทนค่าเสียหายดังกล่าวได้ก็จะต้องพิจารณาก่อนว่า การกระทำความผิดหรืออาชญากรรมนั้นมีผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมเกิดขึ้นด้วยหรือไม่ หากมีกรณีจะมีการทดแทนค่าเสียหายให้ผู้เสียหายต่อไป ทั้งนี้ภายใต้หลักเกณฑ์และประเภทความผิดที่จะได้กล่าวต่อไป และหากไม่มี กรณีก็ไม่จำเป็นต้องมีการทดแทนค่าเสียหายแต่อย่างใด

แต่อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอกล่าวไว้แต่เบื้องต้นนี้ว่าคำว่า "อาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย" ในที่นี้เป็นการมองเฉพาะในด้านอาชญาวิทยาเท่านั้น มิได้มองกว้างไปถึงหลักการตามประมวลกฎหมายอาญา เช่น ความผิดบางประเภทตามประมวลกฎหมายอาญาที่รัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย อาทิเช่น ความผิดต่อความมั่นคงของรัฐภายในและภายนอกราชอาณาจักร ความผิดเกี่ยวกับการปกครอง ความผิดต่อเจ้าพนักงาน ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ เป็นต้น⁴² ทั้งนี้ไม่ว่ารัฐจะเป็นผู้เสียหายโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม⁴³ ดังนั้น ในกรณีที่มีการกระทำความผิดประเภทดังกล่าวขึ้น แม้ว่ารัฐจะเป็นผู้เสียหายก็ตาม ก็ไม่อยู่ในความหมายของการทดแทนค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายในคดีอาชญากรรมหรือเหยื่ออาชญากรรมในการวิจัยนี้ หรือกล่าว

⁴¹วีระพงษ์ บุณยโณภาส, "อาชญากรรมในเขตเมือง", หน้า 13-16.

⁴²เช่นคดีแพกษาศาลฎีกาที่ 563/2488, 1907/2494, 303/2496, 845/2481, 82-86/2506

⁴³Arie Freiberg, "The State as a Victim of Crime" The Australian and New Zealand Journal of Criminology 21 (March 1988): 20-29.

อีกนัยหนึ่งในกรณีที่รัฐเป็นผู้เสียหายเอง รัฐก็ไม่มีทางเลือกจำเป็นต้องจ่ายค่าทดแทนความเสียหายนั้นให้แก่รัฐเองแต่ประการใด ดังนั้น รัฐจะมีหน้าที่จ่ายค่าทดแทนให้แก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรมตามความหมายนี้ ก็ต่อเมื่อเอกชนได้ตกเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมในความผิดบางประเภทเท่านั้น

ในการศึกษาการจำแนกอาชญากรรมโดยพิจารณาจากการมีผู้เสียหายหรือไม่มีผู้เสียหายดังกล่าวนี้ อาจแยกพิจารณาได้ดังนี้

(1) ประเภทของอาชญากรรมเมื่อพิจารณาจากการมีหรือไม่มีผู้

เสียหาย

(ก) อาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย (Victimless Crimes หรือ Crimes without Victims) อาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหายนี้ ศาสตราจารย์อาชญาวิทยาบางเล่มเรียกว่า "อาชญากรรมที่ผู้กระทำความผิดเป็นเหยื่อตนเอง" หรือ "อาชญากรรมที่ตนเองยินยอม" (Consensual Crimes)⁴⁴ หมายความว่าถึงอาชญากรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับการละเมิดศีลธรรมจรรยาของบุคคล และการที่เรียกว่าอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหายก็เพราะผู้กระทำความผิดและผู้เสียหายก็คือบุคคลเดียวกัน⁴⁵ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าอาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหายนี้มาจากคำกล่าวที่ว่า "บาปที่ไม่มีผู้ทำ" (sins without sinners)⁴⁶ อาชญากรรมพวกนี้มีอยู่มากมายหลายรูปแบบที่นับว่าผิดกันก็มี เช่น การทานทั้ง การให้สินบน การคิดยาเสพติด การผิดประเวณี การพนัน รักร่วมเพศ (homosexuality) การเผลอเผลอ (loitering) การใช้กัญชา การใช้สิ่งมีพิษ การต่อสู้กันตัวต่อตัว (dueling) การเป็นโสเภณี (prostitution) การเมามายในที่สาธารณะ การจรจัดเป็นต้น⁴⁷ ตามหลักวิชาอาชญาวิทยา

⁴⁴ อรรถ ชูบุรี, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม", หน้า 103-104.

⁴⁵ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรค และแนวทางควบคุม, หน้า 6.

⁴⁶ Jack Wright and Peter W. Lewis, *Modern Criminal Justice* (McGraw-Hill Book Company, 1978), p.33.

⁴⁷ อรรถ ชูบุรี, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม", หน้า 104.

อาชญากรรมปราศจากผู้เสียหายเป็นอาชญากรรมซึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับอาชญากรรมประเภทอื่นๆ แล้วจัดว่าเป็นภัยอันตรายต่อสังคมในระดับต่ำ ด้วยเหตุนี้ความเคร่งครัดจนเกินไปต่อการบังคับใช้กฎหมายควบคุมอาชญากรรมประเภทนี้ก็มักก่อให้เกิดผลกระทบในลักษณะที่ เบี่ยงเบนหน่วยงานต่างๆ ของกระบวนการยุติธรรมออกจากการทำหน้าที่ตามความสำคัญต่องานควบคุมอาชญากรรมที่มีภัยอันตรายต่อสังคมระดับสูง ไปยังงานควบคุมอาชญากรรมที่มีภัยอันตรายต่อสังคมระดับต่ำ พร้อมทั้งก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองทรัพยากรด้านต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณและเวลา อย่างมากมายสำหรับผลตอบแทนต่อสังคมและกระบวนการยุติธรรมในระดับต่ำ⁴⁸

(ข) อาชญากรรมที่มีผู้เสียหาย (Crimes Victims)

ในทางตรงกันข้ามกับ "อาชญากรรมที่ไม่มีผู้เสียหาย" ดังกล่าวข้างต้น ในกรณีที่มีการประกอบอาชญากรรมหรือมีการกระทำผิดเกิดขึ้น เป็นเหตุให้ผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำนั้น ผู้เสียหายนั้นย่อมเป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม เช่น มีการทําร้ายร่างกาย ผู้ที่ถูกทําร้ายนั้นก็เป็นผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมนั้นเป็นต้น ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า อาชญากรรมที่มีผู้เสียหายนี้ หมายถึงอาชญากรรมที่มีการกระทำต่อผู้อื่น ทําให้ผู้ผู้นั้นได้รับความเสียหายหรือตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม (Crime Victims) นั้นเอง

(2) ความหมายของคำว่า "ผู้เสียหาย"

(ก) ความหมายในทางอาชญาวิทยา

ในทางอาชญาวิทยานั้น คำว่า "ผู้เสียหาย" หรือเหยื่ออาชญากรรม (Crime Victims) นั้น หมายถึงบุคคลที่ถูกประทุษร้ายในทางชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน โดยปราศจากความยินยอมของผู้นั้น⁴⁹ ผู้เสียหายอาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือบริษัท

⁴⁸ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์และคณะ, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรคและแนวทางควบคุม, หน้า 6.

⁴⁹ สุวิทย์ นิ่มน้อยและคณะ, อาชญาวิทยาและทัณฑ์วิทยา (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 27.

ห้างร้านธุรกิจที่ถูกประทุษร้ายในทางทรัพย์สินด้วย⁵⁰ และผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมนี้ ในทางอาชญาวิทยา หมายถึง เฉพาะบุคคลที่ถูกประทุษร้ายโดยตรงเท่านั้น หากได้รวมถึงผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4) ด้วยไม่^{51, 52} และในบางกรณีผู้เสียหายกับผู้กระทำความผิด อาจจะเป็นบุคคลคนเดียวกันก็ได้ เช่น กรณีชกกันในขณะมีเมามา จนทำให้เกิดอุบัติเหตุรถอาจจะชนต้นไม้ หรือผู้กระทำความผิดฐานให้สินบนเจ้าพนักงาน ความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะการกระทำของผู้ชกนั้นเองแล้วผู้ชกนั้นก็ตกเป็นผู้เสียหายด้วย ซึ่งบางครั้งอาจจะเป็นการยุ่งยากที่จะชี้ลงไปว่า ใครเป็นผู้เสียหายหรือใครเป็นผู้กระทำความผิด เพราะหลักเกณฑ์ในทางกฎหมาย และในทางอาชญาวิทยาแตกต่างกันตรงที่ว่าในทางกฎหมายผู้ที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหาย แต่ในทางอาชญาวิทยานั้น ผู้ที่ได้รับความเสียหายแม้จะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดก็ถือว่าเป็นผู้เสียหายหรือเป็นเหยื่ออาชญากรรม⁵³

ตัวอย่างที่นักอาชญาวิทยา ถือว่า ผู้เสียหายกับผู้กระทำความผิดอาจเป็นคน ๆ เดียวกันได้ เช่น:

- นักการพนันหรือนักคั่นตุน ซึ่งยอมเป็นผู้เสียหายก่อนเพื่อหวังหลอกล่อให้บุคคลอื่นตายใจจะได้หลอกหลวงได้สำเร็จในภายหลัง

⁵⁰อมรรัตน์ กรਿਆผล, ทศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษผู้กระทำความผิดโดยการชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา : ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี, สาขาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527), หน้า 49.

⁵¹วีระพงษ์ บุญญะภาส "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 36.

⁵²ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (4) บัญญัติว่า "ผู้เสียหายหมายความว่า บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำความผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5 และ 6"

⁵³วีระพงษ์ บุญญะภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 37.

- บุคคลที่ตีความเสพคดีก็ถือว่าจัดอยู่ในประเภทผู้เสียหาย และผู้กระทำความผิดในบุคคลคนเดียวกัน คือ ผู้ที่เสพยาเสพคดียอมเป็นความผิดและในที่สุดก็ต้องตกเป็นผู้เสียหาย เพราะเป็นทาสของยาเสพคดี⁵⁴

(ข) ความหมายในทางกฎหมาย (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา)

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้นิยามความหมายของคำว่า "ผู้เสียหาย" (Injured Person)⁵⁵ ไว้ในมาตรา 2(4) ว่า ผู้เสียหาย หมายความว่า บุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง รวมทั้งบุคคลอื่นที่มีอำนาจจัดการแทนได้ ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4, 5 และ 6"

ก่อนที่จะประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดังกล่าว มีคำอยู่หลายคำที่ใช้เรียกผู้เสียหาย เช่น เจ้าทุกข์ ผู้ถูกทำร้าย เจ้าทรัพย์ เป็นต้น ในกรณีที่ผู้เสียหายถูกทำร้ายถึงตายเช่นนี้เคยใช้คำว่า ผู้ตาย แทนคำว่าผู้เสียหายได้⁵⁶ และบางครั้งก็เรียกว่าผู้เสียหายโดยตรง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 25/2459, 556/2436, 923/2474)⁵⁷

จากคํานิยามความหมายของคำว่า "ผู้เสียหาย" ตามมาตรา 2(4) แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้เสียหายนั้น แยกเป็นสองพวก คือ

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

⁵⁵ อนุมัติ ใจสมุทร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยหลักทั่วไปตลอดถึงการได้ส่วนมูลฟ้อง มาตรา 1 ถึงมาตรา 171, พิมพ์ครั้งที่ 3 (ธนบุรี : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2514), หน้า 23.

⁵⁶ พระยาอิสระภักดีธรรมวิเทศ, "ผู้มีอำนาจฟ้องหรือร้องทุกข์" นิติสาสน์ 21 (กรกฎาคม 2493): 659.

⁵⁷ อรรถพล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 82.

(1) ตัวบุคคลซึ่งได้รับความเสียหาย เนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง เรียกว่า "ผู้เสียหายโดยตรง"

(2) ผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายโดยตรง ซึ่งจะมีใครบ้างนั้นได้บัญญัติไว้โดยเฉพาะในมาตรา 4, 5, 6 และอาจมีในกฎหมายอื่นเป็นพิเศษก็ได้ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 333 เป็นต้น⁵⁸

ซึ่งอาจแยกพิจารณาหลักเกณฑ์ตามกฎหมายดังกล่าวได้ดังนี้

(1) ผู้เสียหายโดยตรง

บุคคลที่ไม่ใช่ผู้เสียหายย่อมไม่มีสิทธิฟ้องคดีซึ่งมีหลักกฎหมายอยู่ว่า "ACTIO NON DATUR NON DAMNIFICATO" (An action is not given to him who is not injured) หรือ "อำนาจฟ้องร้องคดีมีเฉพาะผู้เสียหายเท่านั้น" ฉะนั้น อำนาจของผู้จัดการแทนจึงเป็นข้อยกเว้น⁵⁹

จากหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดังกล่าวข้างต้น อาจแยกหลักเกณฑ์ของผู้เสียหายโดยตรงนี้ ได้ดังนี้

- การกระทำผิดนั้น
- (ก) มีการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่งทางอาญาเกิดขึ้น
 - (ข) บุคคลนั้นเป็นผู้ได้รับความรับเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดนั้น
 - (ค) บุคคลนั้นเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย⁶⁰

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁸อนันต์ ใจสมุทร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาว่าด้วยหลักทั่วไปถึงการได้ส่วนมูลฟ้องมาตรา 1 ถึงมาตรา 171, หน้า 26.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน.

⁶⁰ประเทือง กীরดีบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2511), หน้า 15.

ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

(ก) มีการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่งทางอาญาเกิดขึ้น

ข้อนี้เป็นหลักเกณฑ์ธรรมดา เพราะจะต้องเกิด

ความผิดอาญาขึ้นก่อนจึงปรากฏผู้เสียหายได้ หากกรณีที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความผิดทางอาญาเป็นความผิดทางแพ่ง ผู้เสียหายก็ไม่มีอำนาจฟ้องหรือร้องทุกข์ให้ดำเนินคดีอาญาได้⁶¹ เช่น มีคนมาทาสักยัดยืมเงินเรา 50,000 บาท สัญญา 3 เดือนจะชื้อ แต่เมื่อครบกำหนด 3 เดือน ไปทวงถามผู้ยืมบอกว่าไม่ชื้อเพราะไม่มี การไม่ชื้อเงินในกรณีนี้เป็นเรื่องผิดสัญญา ยืมทางแพ่ง ไม่ใช่การกระทำผิดทางอาญา⁶² การใดเป็นความผิดทางอาญาหรือไม่เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาตามกฎหมายสารบัญญัติ อันได้แก่ประมวลกฎหมายอาญาหรือพระราชบัญญัติ หรือบทบัญญัติตามกฎหมายอื่นใดที่ระบุความผิดและกำหนดโทษแก่ผู้กระทำความผิด รวมทั้งวิธีการเพื่อความปลอดภัยแก่ผู้กระทำความผิดด้วย⁶³

อนึ่งความผิดอาญาที่เกิดขึ้นนั้นต้องได้กระทำ

ต่อบุคคลที่อ้างว่าเป็นผู้เสียหาย ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล (คำพิพากษาฎีกาที่ 540/2470, 1187/2499) ผู้หนึ่งจะเป็นผู้เสียหายตามความหมายของมาตรา 2 (4) ถ้าไม่ได้กระทำต่อบุคคลหรือนิติบุคคลแล้ว ผู้หนึ่งย่อมไม่ใช่ผู้เสียหาย หลักนี้เป็นหลักเดียวกับกฎหมายเก่า⁶⁴ที่ว่า คดีอาญามีชื่อของคนแล้วและนำมาฟ้องร้องมิได้โดยถือว่าไม่ชื้อหน้าที่ จะมี

⁶¹ วรรณกุล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา", หน้า 88.

⁶² ประเทือง กิริติบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 185.

⁶³ คณิง ฉายชัย, คำอธิบายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีธรรมสาร, 2521), หน้า 2.

⁶⁴ หมายถึงพระไอยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา 1 ซึ่งบัญญัติว่า "มิใช่คดีต้นแลบิดามานดา ปู่ ย่า ตา ยาย บ้า น้า อา บุตร ภรรยา ญาติ ที่น้องตน เกบเอาเนื้อความผู้อื่นซึ่งมิได้เป็นเนื้อความเรื่องเดียวกันตามกฎหมายร้องฟ้อง ผู้หนึ่งบังอาจให้ยากแก่ความเมืองท่าน ๆ ว่า เลมิต ให้ใหม่โดยบรรดาตัดคืออย่าให้รับฟ้องไว้พิจารณา" (กรมศิลปากร, กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521), หน้า 192-193.

ข้อยกเว้นอยู่ตามมาตรา 4, 5 และ 6 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาหรือกฎหมายอื่นที่
กำหนดไว้ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 333 วรรค 2 เป็นต้นที่บุคคลเหล่านั้นมีอำนาจ
ฟ้องคดีอาญาได้ ถึงแม้ว่าความผิดอาญานั้นมิได้เกิดแก่ตน⁶⁵

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ตัดสินว่าต้องมีการกระทำ
ความผิดอาญาเกิดขึ้นต่อบุคคลนั้นจึงจะเป็นผู้เสียหายมีอยู่มากมาย อาทิเช่น ในการป้องกันตัว ผู้
ที่ทำการป้องกันไม่ถือว่าเป็นความผิดทางอาญา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 723/2457) ก. เป็นผู้ปลุก
ต้นพลู แต่ต้นพลูได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของ ข. ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินที่ ก. ปลุกเสียแล้ว แม้จะมี
ค. ร่วมตัดต้นพลูด้วย ก็ย่อมไม่เป็นความผิดฐานทำให้เสียหาย ก. ไม่ใช่ผู้เสียหาย ไม่มีอำนาจ
ฟ้อง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1355/2508) ล. ลูกหนี้ตามคำพิพากษามาชำระเงินค่าเสียหายตามคำ
พิพากษาแก่ ท. ทนายความของ จ. เจ้าหนี้ตามคำพิพากษา ท. รับเงินโดย จ. มิได้มอบหมาย
เงินที่รับไว้ยังไม่เป็นเงินของ จ. ท. เอาเงินไปเสียโดยทุจริต ไม่เป็นยกยอกทรัพย์และ จ.
ไม่ใช่ผู้เสียหาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 816/2522) จ. เป็นตัวแทนของ บ. บริษัทประกันชีวิต
รับเงินค่าสมัครสมาชิกสวัสดิการที่มีผู้ชำระให้แก่ บ. เป็นการทำการแทนมิใช่ผู้แทนรับเงิน จ.
ยกยอกเงินนั้นไป บ. จึงเป็นผู้เสียหาย และมีอำนาจร้องทุกข์ในความผิดฐานยกยอก (คำพิพาก
ษาศาลฎีกาที่ 2782/2522)

(ข) บุคคลนั้นเป็นผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดนั้น

การกระทำผิดนั้น

คำว่า "ความเสียหาย" ในประมวลกฎหมาย
วิธีพิจารณาความอาญานี้เป็นหัวใจของเรื่องผู้เสียหายทางอาญาทีเดียว⁶⁶ ที่ว่าบุคคลนั้นเป็นผู้ได้
ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดนั้นดังกล่าวนี้ หมายถึงว่าเขาผู้นั้นจะต้องได้รับความ
เสียหาย สิ่งที่ต้องคิดก็คือเสียหายอะไร และเสียหายต่อใคร ต่อคำถามที่ว่าเสียหายอะไรนั้น
จะเห็นได้ว่าความเสียหายที่บังเกิดกับคนเรานั้นมีอยู่มากมายหลายอย่าง เช่น เสียหายต่อร่าง-
กายถูกตี ถูกแทง ถูกฟัน ถูกต่อย เสียหายต่อชีวิต ถูกฆ่าตาย เสียหายต่อทรัพย์สิน เงินทอง

⁶⁵ อรรถรพล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา", หน้า 89-90.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

ที่ดิน บ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ เสียหายต่อเกียรติยศชื่อเสียง ถูกข่มขืน ถูกข่มขืนประมาท เสียหายต่อสุขภาพอนามัย เช่น การสร้างกำแพงสูงปิดบังลมและแสงสว่างบ้านข้างเคียง ความเสียหายเหล่านี้ บางกรณีเห็นได้ง่าย ๆ และชัดเจน แต่ในบางกรณีก็มีปัญหาว่าเสียหายกับใคร ซึ่งก็จะต้องไปพิจารณาตามกฎหมายสารบัญญัติว่า เขาให้การรับรองคุ้มครองใครบ้าง เช่น แยกยามที่เฝ้าโกดังยางรถยนต์ของบริษัทนิติบุคคลมีคนร้ายลักขโมยยางรถยนต์ไป แยกยามเป็นผู้ครอบครองแทนบริษัทเท่านั้นแต่เจ้าของทรัพย์สินก็คือบริษัทนิติบุคคล ทานองเดียวกันคนใช้ที่ถือของตามหลังเจ้านาย นายเป็นเจ้าของสิ่งของ แต่คนใช้เป็นผู้ครอบครองซึ่งเมื่อพิจารณาตามกฎหมายอาญานั้น การลักทรัพย์จากการครอบครองกฎหมายก็คุ้มครองเช่นเดียวกัน แต่ในการบรรยายฟ้องจะต้องระบุชื่อเจ้าทรัพย์ด้วย⁶⁷

อนึ่งความเสียหายในทางอาญานั้นเป็นแต่เพียง เมื่อมีคดีอาญาเกิดขึ้นมีผลกระทบนับต่อบุคคลนั้นหรือไม่ ถ้าหากมีผลกระทบนับถึงผู้นั้นย่อมได้รับความเสียหาย ไม่จำเป็นต้องพิจารณาว่าความเสียหายเป็นราคาเงินได้หรือไม่⁶⁸

เพื่อความเข้าใจในเรื่องความเสียหายให้ถูกต้องจะขอความเห็นของนักกฎหมายบางท่านมาพิจารณา ดังนี้

ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช

ได้บันทึกท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 972/2481 ว่า

"...ความใน...มาตรา 2 (4) เปิดช่อง

ให้เถียงได้โดยฝ่ายหนึ่งอาจเถียงว่า ความในตอนแรกกล่าวถึงบุคคลผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดไม่ได้ใช้คำว่า ผู้ถูกประทุษร้าย...ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเสียหายตามหลักกฎหมายอะไร จึงชอบที่จะเอาหลักเสียหายในทางแพ่งมาวัดได้ แต่อีกฝ่ายหนึ่งอาจแย้งได้ด้วยเหตุผลที่ดีกว่า ว่าอำนาจที่จะฟ้องคดีอาญานั้นโดยหลักการอยู่แก่อัยการ ที่ยอมให้เอกชนฟ้องได้เป็นข้อยกเว้น ควรแปลโดยจำกัดอย่างยิ่ง...ดังนี้ ถึงแม้ว่ามาตรา 2 (4) จะไม่ได้ใช้คำว่าผู้ถูกประทุษร้ายก็ต้องเข้าใจโดยนัยเช่นนั้น จะเอาหลักความเสียหายในทางแพ่งมาวัดไม่ได้ เพราะมีความมุ่งหมายต่างกัน โดยในทางแพ่งเป็นเรื่องมุ่งหมายจะชดเชยความเสียหายเป็น

⁶⁷ ประเทือง กীরติบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 16.

⁶⁸ อรรถพล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา", หน้า 93.

เงินค่าสินไหมทดแทน ผู้เสียหายที่จะมาฟ้อง ได้จึงมีได้มากกว่า แต่คดีอาญาเป็นเรื่องที่จะ เอาผิด
เอาโทษกัน ควรจำกัดให้ฟ้อง ได้แต่ผู้ที่ถูกประทุษร้ายหรือผู้แทนที่กฎหมายยอมให้ฟ้อง ได้ในกรณี
จำเป็น..."

ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้บันทึก

ท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 771/2493 ว่า

"...ผู้เขียนเห็นว่าเจตนารมณ์ของประมวล
กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแสดงให้เห็นว่าไม่ต้องการให้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
เข้ามาเกี่ยวข้อง...ฉะนั้นจะต้องตีความคำว่า "ผู้เสียหาย" ...ให้ขัดแย้งกับกฎหมายอาญา...
น่าจะคลาดเคลื่อนอยู่...มูลแห่งความผิด...ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็เป็นเรื่อง
ส่วนแพ่ง กฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญาไม่ประสงค์จะให้ประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย"

ศาสตราจารย์จิติ ดิงศกัทธิ ได้บันทึกท้ายคำ

พิพากษาศาลฎีกาที่ 752/2520 ว่า

"...ฎีกา...นี้...แสดงให้เห็นว่า ความ
เสียหายในทางอาญา อันจะทำให้เป็นผู้เสียหายมีอำนาจฟ้อง ได้นั้นต้องแยกพิจารณากับการที่ต้อง
เสียหายไปแล้วในทางแพ่ง หรืออีกนัยหนึ่งอำนาจฟ้องคดีอาญาจะมีอยู่หรือไม่ มิได้อยู่ภายใต้
บังคับกฎหมายลักษณะหนี้ทางแพ่ง หากอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็
ส่วนหนึ่ง..."

ยล อีรกุล ได้บันทึกท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่

1683/2505 ว่า

"....การที่นายสนามม้าต้อง เสียชื่อเสียง
ขาดความไว้วางใจ เนื่องจากมีเรื่องเช่นนี้...หรือการที่จะต้องรับผิดชอบเงินที่ถูกยกออกไป
ตามหน้าที่ของนายสนามม้าก็ดี เห็นว่าความเสียหาย... เนื่องจากการกระทำความผิดฐาน
ยกยกจึงควรจำกัดเฉพาะความเสียหายอันเกี่ยวกับทรัพย์สินที่ถูกยกยก การที่ต้อง เสียชื่อเสียง
ขาดความไว้วางใจหาใช่ความเสียหายไม่..."

จึงเห็นได้ว่าความเสียหายในมาตรา 2(4)

นั้นหมายความถึงความเสียหายในทางอาญาไม่พิจารณาความเสียหายในทางแพ่ง เพราะวิธีพิจารณาความอาญาเป็นเรื่องศึกษากันในส่วนความรับผิดชอบทางอาญาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากแพ่ง จะนำทางแพ่งมาพิจารณาประกอบใช้ไม่ได้และมาตรา 2(4) มีข้อความว่าความเสียหายเนื่องจากกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง จึงเป็นเรื่องเนื่องมาจากการกระทำผิดอาญานั้นเอง หาใช่เนื่องจากความรับผิดชอบเรื่องหนึ่งในทางแพ่งไม่⁶⁹

ดังนั้น เมื่อมีการกระทำผิดทางอาญาเกิดขึ้นแล้ว ที่จะถือว่าบุคคลใดได้รับความเสียหายเนื่องจากการกระทำผิดนั้น พยายามแสวงกว้างๆ จากหลักกฎหมายทั่วไปและคำพิพากษากฎีกาได้ 2 กรณี⁷⁰ คือ

1. บุคคลนั้นเป็นบุคคลประเภทที่กฎหมายนั้น

ประสงค์จะคุ้มครองหรือไม่

เป็นหลักสำคัญในการพิจารณาตัวผู้เสียหายและหลักนี้มาจากหลักผู้เสียหายโดยตรงนั่นเอง หากกฎหมายคุ้มครองบุคคลใดบุคคลนั้นก็เป็นผู้เสียหายโดยตรง ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

1.1 ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายบทใดมี

วัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองบุคคลประเภทใดแล้ว การฝ่าฝืนบทบัญญัตินั้นเป็นการกระทำผิดต่อบุคคลนั้น บุคคลนั้นจึงเป็นผู้เสียหาย หากกฎหมายไม่ประสงค์จะคุ้มครองบุคคลใดแล้วบุคคลนั้นย่อมไม่เป็นผู้เสียหาย ซึ่งต้องพิจารณาถึงความประสงค์ของความผิดแต่ละฐานเป็นเกณฑ์ เช่น ความผิดฐานกระทำโดยประมาทเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่กาย หรือจิตใจตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 390 ผู้เสียหายที่จะฟ้องได้คือ ผู้ได้รับอันตรายแก่กายหรือจิตใจนั้นเจ้าของรถยนต์ที่ถูกชนไม่ใช่ผู้เสียหาย (คำพิพากษากฎีกาที่ 1974/2497) ล. รับราชการเป็นพนักงานควบคุมอาคารไปตรวจร้านแล้วเรียกให้ จ. ลูกจ้างร้านมอบเงินให้แล้วจะไม่รายงานว่าจะเติมตัดแปลงอาคารฯ จ. ไม่ใช่ผู้เสียหายที่จะฟ้อง ล. ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

⁷⁰ คดีหนึ่ง ฤาไชย, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, หน้า 2-9.

149,157 เพราะตามพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ.2497 ผู้ที่จะถูกลงโทษ และรื้อถอนคือผู้ที่ปลูกสร้าง จ.ไม่ใช่เจ้าของหรือผู้ปลูกและเงินก็เป็นของร้าน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2123/2519) แม้เป็นเช็คเช็คคร่อมมาที่ จ. ระบุธนาคารในกรุงเทพฯ ที่จะรับเช็คเข้าบัญชี จ. จึงฝากให้เพื่อนนำเข้าบัญชีของเพื่อนเพื่อเรียกเก็บเงิน ถือว่าเพื่อนเป็นตัวแทน จ. เป็นผู้เสียหาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 110/2520)

1.2 ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายบทใดมี วัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองแก่เจ้าพนักงานของรัฐหรือกิจการในราชการของรัฐเมื่อมีการฝ่าฝืนนั้น โดยทั่วไปเจ้าพนักงานหรือรัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย

กรณีนี้ต้องดูความมุ่งหมายของ กฎหมายนั้น ๆ เช่น ตามประมวลกฎหมายอาญาความผิดต่อความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรตั้งแต่ มาตรา 107-135 ความผิดเกี่ยวกับการปกครองตั้งแต่มาตรา 136-166 ความผิดเกี่ยวกับการ ยุติธรรมตั้งแต่มาตรา 167-205 หรือความผิดว่าด้วยพนักงานในองค์การของรัฐตามพระราช- บัญญัติว่าด้วยความผิดของพนักงานในองค์การของรัฐหรือหน่วยงานของรัฐ พ.ศ.2502 เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเจ้าพนักงานหรือรัฐเท่านั้นเป็นผู้ได้รับความเสียหาย เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะดำเนิน คดีแก่ผู้กระทำความผิดเอง ทหาใช้หน้าที่ของเอกชนไม่(คำพิพากษาฎีกาที่ 1594/2500) แต่ถ้าเอกชน คนใดได้รับความเสียหายด้วยเป็นพิเศษเนื่องจากการฝ่าฝืนบทบัญญัติเช่นนั้น เอกชนผู้ได้รับความ เสียหายนั้น เป็นผู้เสียหายด้วยมืออำนาจฟ้องหรือร้องทุกข์ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้

1.3 ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายใดมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองแก่ประโยชน์สุขและความสะดวกสบายของสาธารณชนเป็นส่วนรวม หรือความเสียหายเป็นสาธารณประโยชน์ คือการขาดประโยชน์ของเอกชนทุก ๆ คนที่รวมกัน เป็นความเสียหายแก่สาธารณชน การฝ่าฝืนต่อบทบัญญัตินั้นรัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย แต่ถ้าเอกชน คนใดได้รับความเสียหายเป็นพิเศษซึ่งเรียกกันว่า การเสียหายพิเศษ (คำพิพากษาฎีกาที่ 196/ 2467, 359/2468, 968/2471, 1312/2480) กล่าวคือทำให้เอกชนขาดประโยชน์ยิ่งไป กว่าสาธารณชนทั่ว ๆ ไป ย่อมเป็นความเสียหายแก่เอกชน เช่นนี้เอกชนผู้นั้นเป็นผู้เสียหาย ด้วยมืออำนาจฟ้องหรือร้องทุกข์ได้

1.4 ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายบทใด กำหนดเรื่องจำกัดห้ามการกระทำใด ๆ เพื่อประโยชน์ในทางการปกครอง การฝ่าฝืนบทบัญญัตินั้นรัฐเท่านั้นเป็นผู้เสียหาย เอกชนคนอื่นใดไม่อาจเป็นผู้เสียหายได้ บทบัญญัติเหล่านี้จะสัง เกต

ได้คือ การกระทำที่การนั้นต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานนั่นเอง เช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติการพนัน พระราชบัญญัติรถยนต์ พระราชบัญญัติจราจรทางบก พระราชบัญญัติป่าไม้ พระราชบัญญัติการประมง พระราชบัญญัติโรงงาน เป็นต้น

2. การฝ่าฝืนบทบัญญัติความเสียหายได้

เกิดต่อผู้เสียหายหรือไม่

หลักก็คือ ความเสียหายนั้นต้องเป็นผลโดยตรงอันเกิดจากการกระทำความผิด หรือที่เรียกว่า ความเสียหายโดยตรง กล่าวคือ เมื่อได้ความว่ากฎหมายบทนั้นมุ่งประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองบุคคลประเภทใดแล้ว และผู้เสียหายเป็นบุคคลในประเภทนั้นแล้วก็ตาม กรณีจะต้องได้ความด้วยว่าการฝ่าฝืนกฎหมายบทนั้นได้กระทำต่อผู้เสียหายถ้าหากความเสียหายไม่ได้เกิดแก่ผู้นั้นแล้วย่อมไม่เป็นผู้เสียหาย หลักก็คือความแน่ชัดของบุคคลผู้เสียหายนั่นเอง หากบุคคลที่อ้างว่าเสียหายยังมีความคลุมเคลืออยู่ ย่อมไม่ใช่ผู้เสียหาย เช่น หมิ่นประมาทแพทย์ในโรงพยาบาลศิริราชแต่ไม่ได้ระบุว่า เป็นใคร ไม่ถือว่าแพทย์คนใดคนหนึ่ง เป็นผู้เสียหาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1325/2498) เป็นต้น หรือกระทำต่อสัตว์ มิใช่กระทำต่อผู้เสียหาย เช่น กระชากเรากระบือผิดธรรมชาติมนุษย์ เจ้าของสัตว์ไม่ใช่ผู้เสียหายที่จะฟ้องได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 254/2472)

หลักนี้มาจากข้อที่ว่าเนื่องจากการกระทำผิดฐานใดฐานหนึ่ง คำว่า "เนื่อง" ในกฎหมายไม่ได้หมายความว่า จะต่อเนื่องกันไปอย่างไร ๆ ก็ได้ เพียงเข้าใจว่าความเสียหายนั้นต้องเป็นผลโดยตรงที่เกิดจากการกระทำผิด ถ้าไม่จำกัดเอาแต่ผลโดยตรงแล้วก็จะสืบสาวกันไปจนกระทั่งในที่สุดใคร ๆ ก็มาฟ้องคดีอาญาได้ทั้งนั้น แม้แต่ผู้ที่ถูกกระทบกระทั่งในส่วนตัวเสียหายโดยทางอ้อมก็มาฟ้องได้ หากใช้ความมุ่งหมายที่จะปล่อยให้ฟ้องคดีอาญากันได้อย่างแพร่หลายไม่ เช่น การที่จะเสียหายในทางชื่อเสียงนั้น แม้หากจะเสียหายได้ก็ต้องเป็นผลของการหมิ่นประมาทที่ผิดต่อชื่อเสียง หากใช้ความเสียหายเนื่องจากความผิดฐานฉ้อโกงหรือขโมยอกไหม นั่นคือความผิดนั้นได้กระทำต่อผู้เสียหายนั้นเท่านั้น บุคคลอื่นที่จะได้รับความเสียหายทางแพ่งย่อมไม่เป็นผู้เสียหาย เช่น ทาหนังกู้เงินแล้วฟ้องศาลและทาย่อมได้เงินตามสัญญาที่แท้จริงนั้น แต่ยังไม่ทันนำมาอ้างในสำนวนซึ่ง ท. เป็นความกับ ผ. ท. ไม่ใช่ผู้เสียหายที่จะฟ้อง ผ. ฐานทนายเท็จ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 103/2496) แมื่อนามัยอาเภอจะลงชื่อในรายงานชั้นสูตรพลิกศพภายหลัง เพราะมีความจำเป็น ไม่ทำก็ให้บิดาของผู้ตายเป็นผู้เสียหายที่จะฟ้องอาเภอได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 528/2508) บังคับให้ผู้ขอประกัน

ตัว ก. แก้วราคาทรัพย์ ทักหัก. ไม่ได้ประกันตัว ผู้ถูกบังคับคือผู้ขอประกันไม่ใช่ ก. ก. จึงไม่ใช่ผู้เสียหาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 466/2518)

(ค) บุคคลนั้นเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย

ผู้เสียหายโดยนิตินัยเป็นอย่างไรนั้น ไม่มี

กฎหมายอธิบายไว้แต่ได้มีคำพิพากษาของศาลสูงวางแบบอย่าง เป็นบรรทัดฐาน⁷¹ แม้ว่าบุคคลจะเป็นผู้เสียหายโดยหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นครบถ้วนแล้วก็ตาม กรณีจะต้องได้ความว่าเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยด้วย⁷² ซึ่งหมายความว่า ผู้เสียหายซึ่งมีอำนาจฟ้องคดีอาญานั้นมิใช่ว่าเป็นเพียงผู้เสียหายโดยพฤตินัยคือตามความจริงเท่านั้น ยังต้องเป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย คือเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยประกอบด้วย⁷³ หลักนี้มาจากหลักกฎหมายทั่วไปที่ว่า "ผู้ที่จะมาพึ่งบารมีแห่งความยุติธรรมต้องมาด้วยมืออันบริสุทธิ์"⁷⁴ นั่นคือศาลจะไม่ยอมให้ผู้ใดมาศาลเพื่อช่วยให้ตนได้รับประโยชน์จากการที่ตนได้กระทำความผิด (คำพิพากษาฎีกาที่ 118/123, 750/131) และประกอบหลักกฎหมายที่ว่าความสมัครใจยอมรับการละเมิดทำให้ไม่เป็นการละเมิด (Volenti non fit injuria) ดังนั้น จึงต้องวางหลักข้อนี้ขึ้น กล่าวคือบุคคลนั้นจะต้องไม่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดนั้นด้วย หรือเป็นผู้ยินยอมให้มีการกระทำความผิดต่อตน หรือการกระทำความผิดนั้นจะต้องมิได้มีมูลมาจากการที่ตนเองมีเจตนาฝ่าฝืนกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน⁷⁵ หรือกรณีอื่นๆ ที่ทุจริตเพราะต้องเป็นไปโดยสุจริตจึงจะถือว่าเป็นผู้เสียหายโดยชอบด้วยกฎหมาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1043/2498)⁷⁶ กรณีที่ถือว่าไม่เป็นผู้เสียหายโดยนิตินัย เช่น กู้เงินเขาและ

⁷¹สัญญา ธรรมศักดิ์และประภาศน์ อวยชัย, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภา, 2526), หน้า 197.

⁷²อรรถพล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา", หน้า 113.

⁷³สัญญา ธรรมศักดิ์ และประภาศน์ อวยชัย, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 197.

⁷⁴คณิง ฤาไชย, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, หน้า 9.

⁷⁵เรื่องเดียวกัน.

⁷⁶อรรถพล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา", หน้า 113.

ยอมมาให้เขาเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ถือว่าผู้กู้ไม่ชำระผู้เสียหายเพราะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด โดยยอมมาให้เขาเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 968/2479) ต่างคนต่างค่า จะมาฟ้องหมิ่นประมาทซึ่งหน้าไม่ได้เพราะไม่ใช่ผู้เสียหาย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 863/2497) หึงยอมให้ผู้อื่นทิ่มแทงลูก ถือว่าหึงนั้นมีส่วนในการกระทำความผิดด้วยจึงไม่ใช่ผู้เสียหายตามมาตรา 2(4) และตามมาตรา 28 แม้หึงนั้นจะตายลง โจทก์ซึ่งเป็นบิดาของผู้ตายก็ไม่มีสิทธิฟ้องจำเลย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 954/2502) สามมีโจทก์และคนอื่นๆ ตายเพราะรถชนกันเนื่องจากความประมาทของจำเลยและสามมีโจทก์ด้วยกัน สามมีโจทก์จึงเป็นผู้กระทำความผิดฐานประมาทเป็นเหตุให้คนตายจึงไม่ใช่ผู้เสียหาย เมื่อสามมีโจทก์ไม่ใช่ผู้เสียหาย โจทก์ก็ไม่มีอำนาจฟ้อง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 920-921/2507) ผู้ตายกับจำเลยสมัครใจชกมวยพันเอาเงินกันโดยมิได้รับอนุญาต จะถือว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้เสียหายตามกฎหมายไม่ได้ เมื่อผู้ตายถึงแก่ความตายเพราะการชกมวยนั้น ผู้ตายก็ไม่ใช่ผู้เสียหายตามกฎหมาย บิดาของผู้ตายย่อมไม่มีอำนาจฟ้องคดีแทนผู้ตายได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1083/2510)

อนึ่ง การมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดนั้นอาจหมายถึง เป็นตัวการด้วยกัน เป็นผู้ใช้หรือผู้สนับสนุนตลอดถึงต่างคนต่างกระทำความผิดต่อกัน ทั้งความผิดอื่นที่เกี่ยวพันกับความผิดหลักด้วย เช่น รับของโจร เป็นต้น ไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหายที่จะฟ้องคดีอาญาได้ เช่น เป็นโจรสมคบไปลักทรัพย์มาด้วยกัน ไม่มีอำนาจฟ้องกล่าวโทษซึ่งกันและกันในกรณีที่ได้กระทำความผิดร่วมกันนั้น (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 411/2460) ในกรณีสมัครใจวิวาททำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน เป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายได้รับอันตรายบาดเจ็บหรือบาดเจ็บสาหัสก็ตาม ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะอ้างว่าได้รับความเสียหายมาฟ้องไม่ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 112/2492) ก. มอบเงินให้ ข. ไปต่อทะเบียนรถยนต์ เพื่อให้จัดทำป้ายวงกลมแสดงการเสียภาษีปลอมมาให้ ถือว่าเป็นการให้ ข. กระทำความผิด ก. ไม่ใช่ผู้เสียหายที่จะฟ้อง ข. ฐานฉ้อโกง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1573/2520) ก. จ้าง ข. ถางป่าผิดประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา 9, 108 แม้ ข. หลอกหลวงเอาเงินค่าจ้าง ก. ไป ก. ก็ไม่ใช่ผู้เสียหายเพราะร่วมกระทำความผิดด้วยกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1472/2522)⁷⁷

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

นอกจากนี้ กรณีจะถือว่าเป็นผู้เสียหายโดยนิตินัยได้ ต้องปรากฏด้วยว่า วัตถุประสงค์ในนิติสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีต้องชอบด้วยกฎหมาย⁷⁸ เช่น จำเลยใช้อุบายมาหลอกลวงว่า จะนำธนบัตรปลอมมาขายให้ โจทก์หลงเชื่อมอบเงินให้ไป จำเลยมิได้นำธนบัตรปลอมมาส่งให้ถือว่าโจทก์ไม่ใช่ผู้เสียหาย เพราะวัตถุประสงค์ของการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างโจทก์จำเลยเป็นวัตถุประสงค์ที่ผิดกฎหมายและขัดต่อความสงบเรียบร้อย (คำพิพากษาฎีกาที่ 77/2493) จำเลยเป็นพนักงานป่าไม้พูดกับโจทก์ว่า จะช่วยปล่อยโจทก์และให้ไม้ของกลาง โจทก์สมัครใจให้เงินแก่จำเลย ดังนั้นจะฟ้องขอเรียกคืนไม่ได้เพราะวัตถุประสงค์แห่งการให้เงินของโจทก์ เป็นวัตถุประสงค์ที่ผิดกฎหมายโดยให้เจ้าพนักงานละเว้นกระทำการตามหน้าที่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1043/2498)

(2) ผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย

ผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย หมายถึง ผู้ที่กฎหมายบัญญัติให้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย ดังระบุไว้ในมาตรา 4, 5, 6⁷⁹

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 4, 5, 6 บัญญัติไว้ดังนี้

"มาตรา 4 ในคดีอาญาซึ่งผู้เสียหายเป็นหญิงมีสามี หญิงนั้นมีสิทธิฟ้องคดีได้เอง โดยมีต้องได้รับอนุญาตของสามีก่อน

ภายใต้บังคับแห่งมาตรา 5 (2) สามีมีสิทธิฟ้องคดีอาญาแทนภริยาได้ ต่อเมื่อได้รับอนุญาตโดยชัดแจ้งจากภริยา

มาตรา 5 บุคคลเหล่านี้จัดการแทนผู้เสียหายได้

(1) ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาล เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์ หรือผู้ไร้ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล

⁷⁸ ประเทือง กীরติบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

(2) ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน สามเณรหรือภริยาเฉพาะ
แต่ในความผิดอาญา ซึ่งผู้เสียหายถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจะจัดการเองได้

(3) ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล เฉพาะ
ความผิดซึ่งกระทำความผิดแก่นิติบุคคลนั้น

มาตรา 6 ในคดีอาญาซึ่งผู้เสียหายเป็นผู้เยาว์ไม่มี
ผู้แทนโดยชอบธรรม หรือเป็นผู้วิกลจริตหรือคนไร้ความสามารถ ไม่มีผู้อนุบาล หรือผู้แทนโดย
ชอบธรรมหรือผู้อนุบาลไม่สามารถจะทำการตามหน้าที่โดยเหตุหนึ่งเหตุใด รวมทั้งมีผลประโยชน์
ขัดกันกับผู้เยาว์หรือคนไร้ความสามารถนั้น ๆ ญาติของผู้นั้นหรือผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องอาจร้อง
ต่อศาลขอให้ตั้ง เขาเป็นผู้แทนเฉพาะคดีได้

เมื่อได้ไต่สวนแล้วให้ศาลตั้งผู้ร้องหรือบุคคลอื่น ซึ่ง
ยินยอมตามที่เห็นสมควรเป็นผู้แทนเฉพาะคดี เมื่อไม่มีบุคคลใดเป็นผู้แทน ให้ศาลตั้งพนักงาน
ฝ่ายปกครอง เป็นผู้แทน

ห้ามมิให้เรียกค่าธรรมเนียมในเรื่องขอตั้ง เป็นผู้
แทนเฉพาะคดี"

ผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายหรือผู้เสียหายโดย
ปริยาย⁸⁰ ตามกฎหมายดังกล่าวอาจแบ่งได้เป็น

(1) การจัดการแทนโดยต้องรับอนุญาต (มาตรา
4)⁸¹

สามีมมีสิทธิร้องทุกข์หรือฟ้องคดีอาญาแทนภริยา
ได้โดยทั่วไป เมื่อได้รับอนุญาตโดยชัดแจ้งจากภริยา (ปกติเป็นหนังสือ) ยกเว้น มาตรา 5(2)
(มาตรา 4 วรรคท้าย) ซึ่งแตกต่างกับกรณีริยาถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บ จนไม่สามารถ
จะจัดการเองได้ (มาตรา 5 (2)) กรณีเช่นนี้ สามีนดำเนินการได้โดยผลของกฎหมาย ขณะ

⁸⁰ อรรถพล ใหญ่สว่าง, ผู้เสียหายในคดีอาญา, หน้า 120.

⁸¹ ประเทือง กิระติบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 24.

เดียวกันหญิงมีสามี ซึ่งเป็นผู้เสียหาย มีสิทธิฟ้องคดีได้เอง โดยมีต้องได้รับอนุญาตจากสามีก่อน (มาตรา 4 วรรคแรก)

การเป็นสามีภริยา ต้องจดทะเบียนสมรสกัน โดยชอบด้วยกฎหมาย ตามมาตรา 4 นั้น ถ้าเป็นความผิดต่อสามี ภริยาไม่มีอำนาจจัดการแทน⁸²

(2) การจัดการแทนโดยไม่ต้องรับมอบอำนาจ (มาตรา 5)⁸³

ผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่แท้จริงตาม มาตรา 5 ได้แก่

(ก) ผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาล เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล ผู้แทนโดยชอบธรรมได้แก่ บิดา มารดา หรือผู้ปกครองของผู้เยาว์แล้วแต่กรณี⁸⁴ และผู้แทนโดยชอบธรรมนี้ต้องเป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1405/2512, 1988/2514, 2319-2320/2522, 2882/2527)⁸⁵

ผู้อนุบาล ได้แก่ บุคคลผู้มีหน้าที่จัดกิจกรรมงานทั้งหลายแทนคนไร้ความสามารถ และคำว่า "ผู้ไร้ความสามารถ" ตามมาตรา 5 นี้ หมายถึง "บุคคลวิกลจริต" ซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถแล้ว (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 29, 30)⁸⁶

⁸² เริงธรรม ลัดพลี, คำบรรยายสัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2529), หน้า 21.

⁸³ ประเทือง กীরติบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 24.

⁸⁴ คณิง ฤาไชย, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, หน้า 12-13.

⁸⁵ เริงธรรม ลัดพลี, คำบรรยายสัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 21.

⁸⁶ คณิง ฤาไชย, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, หน้า 13-14.

ผู้พิทักษ์ของผู้เสมือนไร้ความสามารถ
นั้น กฎหมายไม่ได้บังคับไว้ ฉะนั้นผู้พิทักษ์จะจัดการแทนผู้เสมือนไร้ความสามารถไม่ได้⁸⁷

กฎหมายใช้คำว่า "ผู้เยาว์หรือผู้ไร้
ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล" ศาสตราจารย์หยุด แสงอุทัย จึงเห็นว่า ผู้เยาว์หรือผู้ไร้
ความสามารถจะต้องอยู่ในความปกครองอันแท้จริงของผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้อนุบาล ถ้าผู้เสีย-
หายไม่ได้ อยู่ในความดูแลของบุคคลดังกล่าว บุคคลดังกล่าวก็ย่อมไม่มีอำนาจจัดการแทน⁸⁸ อนึ่ง
บุคคลทั้ง 2 ประเภทนี้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย ซึ่งอยู่ในความดูแลได้ในความผิดทุกประ เภท
ซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถ⁸⁹

(ข) - ผู้บุพการี ผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยา
เฉพาะแต่ในความผิดอาญา ซึ่งผู้เสียหายถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจะจัดการ
เองได้⁹⁰

ผู้บุพการี (ตามประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์ มาตรา 29 คือ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด) ถือตามความเป็นจริง แม้
บิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนสมรสกัน (คดีพิกษาฎีกาที่ 1384/2516 (ประชุมใหญ่))

ผู้สืบสันดาน (ตามประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์ มาตรา 29 คือ ลูก หลาน เหลน ลื้อ) ถือตามความเป็นจริงทางนองเดียว
กับบุพการี (คดีพิกษาฎีกาที่ 303/2497 (ประชุมใหญ่)) ไม่ต้องรับรองตามประมวลกฎหมาย

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸⁷ ทวี เจริญพิทักษ์, คำอธิบายโดยพิศดารและระเบียบปฏิบัติประมวลกฎหมายวิธี
พิจารณาความอาญา, พิมพ์ครั้งที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติมโดย ทวี เจริญพิทักษ์ และ วงษ์ วีระพงศ์
(พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2497), หน้า 31.

⁸⁸ หยุด แสงอุทัย, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ศึกษาทางคดีพิกษาฎีกา
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, 2507), หน้า 142.

⁸⁹ เริงธรรม ลัดพลี, คำบรรยายสัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 21.

⁹⁰ คณิง ฉายชัย, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, หน้า 15.

แพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1256, 1627 แม้จะบรรลุนิติภาวะแล้วก็ได้ (คดีพิกษาฎีกาที่ 1526/2497, 2664/2527)

สามีหรือภรรยา ต้องจดทะเบียนโดยชอบด้วยกฎหมาย (คดีพิกษาฎีกาที่ 1056/2503)⁹¹

พวกที่กล่าวนี้เป็นผู้แทนที่มีอำนาจจัดการแทนตามกฎหมายโดยมิต้องมีการตั้งตัวแทน และมีอำนาจเฉพาะกรณีถูกทักทายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจัดการโดยตนเองได้ จะถึงสาหัสหรือไม่ไม่สำคัญ ถ้าถูกบาดเจ็บต้องนอนนิ่ง ๆ อยู่ที่โรงพยาบาล แม้แผลจะรักษาเพียง 10 วันไม่ถึงสาหัส บิดาหรือมารดาหรือลูกหลานก็จัดการแทนได้⁹²

(ค) ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคลเป็นผู้มีอำนาจจัดการแทนนิติบุคคลในความผิดซึ่งกระทำความผิดแก่นิติบุคคลนั้น

นิติบุคคล หมายถึง คณะบุคคล องค์การหรือสถาบันที่ก่อตั้งขึ้นตามกฎหมายและมีฐานะ เป็นบุคคลเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ นิติบุคคลอาจก่อตั้งขึ้นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือตามกฎหมายอื่นก็ได้

ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่นๆ ของนิติบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งตามกฎหมายที่ก่อตั้งนิติบุคคลนั้น หรือตามข้อบังคับของนิติบุคคลนั้นเป็นผู้แสดงออกซึ่งเจตนาของนิติบุคคล บุคคลผู้ซึ่งแสดงออกซึ่งเจตนาของกระทรวง ทบวง กรม หรือหน่วยราชการใด คือรัฐมนตรี อธิบดี หรือหัวหน้าส่วนราชการนั้นแล้วแต่กรณี ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นบริษัทจำกัดหรือห้างหุ้นส่วน โดยปกติผู้แทนคือ กรรมการผู้แทนการ กรรมการผู้จัดการหรือหุ้นส่วนผู้จัดการ ในกรณีที่เป็นวัด ผู้แทนของวัดคือเจ้าอาวาส (คดีพิกษาฎีกาที่ 1857/2499)⁹³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹¹ เริงธรรม ลัดพลี, คำบรรยายสัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 22.

⁹² ทวี เจริญพิทักษ์, คำอธิบายโดยพิศดารและระเบียบปฏิบัติประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 32.

⁹³ คณิง ภาไชย, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1, หน้า 17-18.

(3) การจัดการแทนโดยได้รับแต่งตั้ง โดยศาล

(มาตรา 6)⁹⁴

ผู้มีอำนาจจัดการแทนตามมาตรา 6 เรียกว่า "ผู้แทนเฉพาะคดี" ซึ่งมีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายที่แท้จริง เฉพาะในคดีที่ตนได้รับการแต่งตั้งเท่านั้น⁹⁵

ผู้แทนเฉพาะคดีมีญาติ หรือผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องจะเป็นญาติที่ห่างไกลก็ได้หรือเป็นเจ้าของ ผู้อุปการะเลี้ยงดู เมื่อศาลได้ส่วนแล้วก็จะตั้งผู้ร้องหรือบุคคลอื่นซึ่งยินยอมตามที่เห็นสมควรเป็นผู้แทนเฉพาะคดี หากไม่มีบุคคลเหล่านี้ ศาลจะตั้งพนักงานฝ่ายปกครอง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนายอำเภอ เป็นผู้แทน และจะเรียกค่าธรรมเนียมในเรื่องขอตั้ง เป็นผู้แทนเฉพาะคดีไม่ได้⁹⁶

จะเห็นได้ว่า คำว่า "ผู้เสียหาย" ตามความหมายในทางอาชญาวิทยา และทางกฎหมายนั้น มีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ผู้เสียหายในทางอาชญาวิทยานั้น แม้ว่าเขาจะมีส่วนร่วมในการกระทำความผิด หากเขาเป็นผู้ถูกประทุษร้ายในทางชีวิต ร่างกายและทรัพย์สิน โดยปราศจากความยินยอมของผู้นั้น เขาก็เป็นผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมได้ แต่ในทางกฎหมายแล้ว ถ้าผู้นั้นแม้จะถูกประทุษร้ายต่อชีวิต ร่างกายหรือทรัพย์สิน หากผู้นั้นมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดคือไม่ใช่ผู้เสียหายโดยนิตินัยแล้ว ย่อมไม่เป็นผู้เสียหายตามกฎหมาย และนอกจากนี้ผู้เสียหายตามกฎหมายนั้น หมายความว่าผู้เสียหายที่ได้รับความเสียหายโดยตรง และผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายด้วย (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2(4)) ซึ่งในทางอาชญาวิทยานั้นหาเป็นเช่นนั้นไม่

อนึ่ง ในการวิจัยนี้ หากกล่าวต่อไปถึงคำว่า "ผู้เสียหายในคดีอาญา" จะหมายถึง ผู้เสียหายโดยตรงเท่านั้น หากหมายความรวมถึงผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายด้วยแต่อย่างใดไม่

⁹⁴ ประเทือง กীরติบุตร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 24.

⁹⁵ คณิง ภาไชย, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1,

หน้า 18.

⁹⁶ เริงธรรม ลัดพลี, คำบรรยายสัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 25.

2. แนวความคิดในเรื่องเหยื่ออาชญากรรม (Victimology)

แนวความคิดในเรื่องเหยื่ออาชญากรรมหรืออาชญาวิทยาภาคผู้เสียหาย⁹⁷ นี้ จะได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

2.1 ความเป็นมาและวิวัฒนาการในเรื่องเหยื่ออาชญากรรม

การศึกษาเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรมในทางวิชาการได้รับการยอมรับและแพร่หลายมากขึ้น โดยเฉพาะทางด้านกระบวนการ สาเหตุและผลของการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม การศึกษาดังกล่าวมีรากฐานมาจากวิชาต่างๆ หลายสาขา เช่น อาชญาวิทยา นิติศาสตร์ จิตวิทยา สังคมวิทยา แพทย์ศาสตร์และสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ เป็นต้น ในระยะแรกการศึกษาเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรม จะเน้นทางด้านบุคคลผู้ตกเป็นเหยื่อของการประกอบอาชญากรรมพื้นฐาน⁹⁸

⁹⁷อมรรัตน์ กรਿਆผล, "ทัศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษผู้กระทำความผิดโดยการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร", หน้า 48.

⁹⁸อาชญากรรมพื้นฐาน หมายความว่า อาชญากรรมซึ่งเกี่ยวกับการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ร่างกายและหรือชีวิตของบุคคลอื่น ตัวอย่างของอาชญากรรมพื้นฐาน เช่น ลักทรัพย์ รั้วราวทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ทำร้ายร่างกาย และฆ่าผู้อื่น เป็นต้น นอกจากนี้อาชญากรรมพื้นฐานยังอาจแยกพิจารณาได้เป็นสองชนิดคือ อาชญากรรมพื้นฐานที่ไม่ใช้กำลังรุนแรงและอาชญากรรมพื้นฐานที่ใช้กำลังรุนแรง กล่าวได้ว่าอาชญากรรมพื้นฐานเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับมนุษยชาติและเป็นอาชญากรรมที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคม โดยอาจแตกต่างกันก็เพียงความถี่และความรุนแรงเป็นประการสำคัญ ส่วนอาชญากรรมผู้ประกอบอาชญากรรมพื้นฐานก็มักปรากฏทั้งกลุ่มที่เป็นมืออาชีพและกลุ่มที่ไม่ใช่มืออาชีพ ในที่นี้อาชญากรรมมืออาชีพหมายถึง อาชญากรผู้อาศัยการประกอบอาชญากรรมเพื่อการดำรงชีพในลักษณะและรูปแบบต่างๆ เช่น นักฉกฉวยทรัพย์ลีนินในห้างสรรพสินค้า นักล้วงกระเป๋าในที่ชุมนุมชน นักตัดช่อย่องเบาในเคหสถานหรือพวกแมวน้ำซึ่งลักสินค้าจากเรือขนส่งสินค้า เป็นต้น (ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ และคณะ, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรคและแนวทางควบคุม, หน้า 6-7.)

เท่านั้น ต่อมาได้มีผู้ให้ความสนใจศึกษาโครงสร้างทางสังคมที่มีผลกระทบต่อเหยื่ออาชญากรรม รวมทั้งการศึกษาลักษณะต่าง ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเหยื่ออาชญากรรมด้วย⁹⁹

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ "เหยื่ออาชญากรรม" นี้ได้เริ่มมีการศึกษากันมา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 โดย Lombroso, Garofaro และ Ferri โดย Lombroso ได้ตั้งข้อสังเกตว่า:

"การกระทำความผิดของอาชญากรนั้น เป็นการแสดงออกของอาชญากรอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงออกมาเพราะตกอยู่ภายใต้การกดขี่ของ เหยื่ออาชญากรรมที่ย่ำแย่"¹⁰⁰

และ Garofaro ศิษย์ของ Lombroso ได้ศึกษาเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรม และกล่าวไว้ว่า "ความประหัตถ์ของผู้เสียหายในบางกรณีเป็นต้นเหตุย่ำแย่ให้มีการประกอบอาชญากรรมขึ้น"¹⁰¹

แต่อย่างไรก็ตามวิชานี้ยังมิได้รับการวิวัฒนาการเพราะต่างมุ่งที่จะศึกษาหาสาเหตุการกระทำผิดของผู้กระทำผิดจากด้านของผู้กระทำผิดด้านเดียว จนกระทั่งในราวปี ค.ศ. 1940 ถึง 1950 นักอาชญาวิทยาได้เริ่มมองเห็นว่าผู้เสียหายมีบทบาทสำคัญในการก่อให้เกิดอาชญากรรม และได้มีนักอาชญาวิทยาที่มีชื่อเสียงในระยะต่อมา เช่น Hentig, Mendelsohn, Ellenberger, Schafer, Wolfgang ที่ได้พยายามจะศึกษาผู้เสียหายเพื่อหาสาเหตุของอาชญากรรม¹⁰² เพื่อนำไปใช้ในการป้องกันผู้เสียหายและปรับปรุงการป้องกันอาชญากรรมให้มีประสิทธิภาพ¹⁰³

⁹⁹ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์และคณะ, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรคและแนวทางควบคุม, หน้า 220.

¹⁰⁰ วีระพงษ์ บุญญภาส, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 36.

¹⁰¹ Raffaele Garofaro, Criminology (Boston, 1914), p.373.

¹⁰² อมรรรัตน์ กริยาผล, "ทัศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษผู้กระทำผิดโดยการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร", หน้า 48.

¹⁰³ Richard R. Korn and Lloyd W. McCorkle, Criminology and Penology (Holt, Rinehart and Widston Inc., 1959), p.133.

นับตั้งแต่ ค.ศ.1954 เป็นต้นมา นักปราชญ์ได้หันมาสนใจต่อปัญหาของผู้เสียหายอย่างจริงจัง Han Von Hentig ได้เสนอผลงานสำคัญในหนังสือชื่ออาชญากรและเหยื่อ (The Criminal and His Victim) จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยเยล แม้เขาอาจไม่ใช่คนแรกที่สนใจความสัมพันธ์ของผู้เสียหายกับผู้กระทำความผิด เพราะได้ปรากฏงานเขียนของ Franz Werfel ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งรู้จักกันดีในเรื่อง The Murdered One is Guilty ซึ่งเขาเสนอว่า ผู้เสียหายเป็นหนึ่งในหลายสาเหตุของอาชญากรรม¹⁰⁴

วิชาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำความผิดและเหยื่ออาชญากรรมดังกล่าวนี้มีวิวัฒนาการและมีผู้ให้ความสนใจมากขึ้นตลอดมา และได้รับความสนใจเป็นอย่างมากในปัจจุบัน เป็นวิชาที่ทำให้เข้าใจบทบาทของเหยื่ออาชญากรรมได้เป็นอย่างดี ผู้ที่ตั้งชื่อวิชา Victimology ก็คือ Mendelsohn จากระยะเวลาที่ล่วงเลยมานั้นได้มีการประชุมเกี่ยวกับวิชานี้ในระดับระหว่างประเทศหลายครั้ง ทำให้วิชานี้ได้รับการพัฒนาและก้าวหน้ามากขึ้น อย่างไรก็ตามแกนของวิชานี้ก็คือ เหยื่อทำให้เกิดอาชญากรรมขึ้นได้อย่างไร¹⁰⁵ นั่นเอง

สำหรับในประเทศไทยนั้น วิชาว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรมนี้ก็ได้รับการสนใจกันมากขึ้นและกว้างขวางขึ้น ที่จริงแล้วหลักการของวิชานี้ เราเคยมีหลักฐานปรากฏว่าเคยมีอยู่ในกฎหมายตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยมาแล้ว โดยกฎหมายดังกล่าวเป็นเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมอาชญากรรม ซึ่งตามกฎหมายดังกล่าวถือว่าเป็นเรื่องของราษฎรโดยแท้ และราษฎรนั้นแหละ เป็นผู้ฟ้องร้องคดีอาญา คือกฎหมายที่ออกใน พ.ศ.1916 ซึ่งพบในจารึกหลักที่ 7 ก. สรุปรมี 9 มาตราด้วยกัน¹⁰⁶ ขอยกตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

ศูนย์วิทยพัชการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰⁴Stephen Schafer, Victimology: The Victim and His criminal (Virginia: Reston Publishing company Inc., 1977), p.34.

¹⁰⁵อัครพ ชูบำรุง, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม", หน้า 294.

¹⁰⁶นอม อานามวัฒน์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยถึงสิ้นอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์, 2522), หน้า 96.

มาตราหนึ่ง เจ้าของทรัพย์สินไล่ขโมยไปถึงบ้าน เจ้าทรัพย์ร้องขอให้ช่วยจับกุม ถ้าเจ้าของบ้านไม่ช่วยมีความผิดประดุจกนลินีจางขโมยให้ทำโทษประดุจลักคน ท่านให้ชดเชยหนี้สินที่ขโมยเอามาจากเจ้าทรัพย์ทั้งหมด

มาตราหนึ่ง มีผู้คนลักขโมยในบ้านหรือลักคนในบ้านผู้ใดชวนไปหรือไปลักด้วยกัน หรือทราบว่ามีผู้ใดลักทรัพย์ของผู้ใดในระยะ 10 ปี เอาเอาเงินค่าความมาแจ้งทางฝ่ายบ้านเมือง จะได้รับบำเหน็จรางวัลตามขนาดราชศาสตร์ ธรรมศาสตร์

มาตราหนึ่ง มีคนไปลักข้าวของสัมมสุกลูกไม้ ซึ่งเจ้าของไม่เต็มใจให้ ถ้าผู้ใดช่วยจับกุมจะได้รางวัล แต่ผู้ใดทำเฉยไม่ช่วยจับปล่อยให้ผู้ร้ายหนีไปทั้งที่ทราบ ให้ปรับไหมแก่ผู้พบเห็นนั้น ให้ใช้คืนทรัพย์สินแทนที่ผู้ร้ายลักไปแก่เจ้าของ

บทบัญญัติเหล่านี้ย่อมเทียบได้กับวิชาว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม อันเป็นวิชาในสมัยปัจจุบันนั่นเอง¹⁰⁷

2.2 ประเภทของเหยื่ออาชญากรรม

การจำแนกประเภทของเหยื่ออาชญากรรมในระยะเริ่มแรกนั้นเป็นไปบนลักษณะที่ไม่เข้าหลักเกณฑ์ตามหลักวิทยาศาสตร์ หรือการสังเกตอย่างมีระบบ แต่เป็นเรื่องของความเห็นส่วนตัวเสียมากกว่า อย่างไรก็ตามการริเริ่มจำแนกประเภทของเหยื่อก็ก่เท่ากับเป็นการแผ้วถางทางเพื่อก่อให้เกิดการจำแนกที่มีระบบยิ่งขึ้นต่อไป¹⁰⁸

แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา Hans Von Hentig ได้พยายามที่จะแบ่งประเภทผู้เสียหาย ด้วยความรู้ทางจิตวิทยา สังคมวิทยา และชีววิทยามาประกอบพิจารณาชี้ให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างผู้เสียหายโดยกำเนิดกับผู้เสียหายโดยสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Society-Made Victim) เขาได้แบ่งผู้เสียหายออกเป็น 13 ประเภท ดังนี้¹⁰⁹

¹⁰⁷อรุณพล ใหญ่สว่าง, "ผู้เสียหายในคดีอาญา", หน้า 61-62.

¹⁰⁸อัฒพ ชูบำรุง, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม", หน้า 294-295.

¹⁰⁹Han Von Hentig, The Criminal and His Victim (New Haven: Yale University Press, 1948), pp.404-438.

- (1) ผู้เยาว์ (The young) เป็นพวกที่อ่อนแอ ขาดประสบการณ์ง่ายแก่การถูกหลอกลวง หญิงอาจตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมทางเพศ เขาเห็นว่าเนื่องจากเด็กส่วนมากยังไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์สิน จึงยกเว้นจากอาชญากรรมประเภทผลประโยชน์
- (2) ผู้หญิง (The female) เป็นเพศอ่อนแอ สู้กำลังเพศชายไม่ได้ หญิงสาวอาจถูกข่มขืน คนแก่มีทรัพย์สินมากอาจถูกปล้นหรือข่มขืน
- (3) คนแก่ (The old) ทั้งชายและหญิง เป็นผู้อ่อนแอทั้งร่างกายและจิตใจ แต่มีทรัพย์สินมั่งคั่ง จึงตกเป็นผู้เสียหายเกี่ยวกับทรัพย์สิน
- (4) ผู้เป็นโรคจิตหรือจิตบกพร่อง (The mentally defective) ล้วนเสียเปรียบอาชญากรทั้งสิ้น ง่ายต่อการกระทำผิดต่อตนเอง (self victimizing victim) หรือถูกหลอกลวงให้กระทำผิดง่าย
- (5) คนต่างด้าว (The immigrants) ความอ่อนแอเกิดขึ้นเพราะความขัดแย้งในทางวัฒนธรรม คนต่างด้าวและคนพื้นเมืองจึงเป็นปรปักษ์ต่อกัน ต้องใช้เวลานานที่จะปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่
- (6) คนกลุ่มน้อย (The minorities) มีลักษณะเช่นเดียวกับคนต่างด้าว
- (7) คนโง่งม (The dull normals) ถือว่าเป็นผู้เสียหายโดยกำเนิด
- (8) คนที่ถูกลดค่าหรือจิตใจหดหู่ (The depressed) เป็นพวกที่มีปัญหาทางจิต สิ้นหวัง ผิดหวัง มีแนวโน้มไปทางต่ำ ทำให้อาชญากรเห็นทางที่จะประกอบอาชญากรรม
- (9) พวกโลภ (The acquisitive) เป็นผู้เสียหายชั้นหนึ่ง คือ มีความปรารถนาที่จะกระทำผิดและเป็นผู้เสียหายเสียเอง เช่นนักการพนัน นักดื่มหมู
- (10) คนเสเพล (The wanton) พวกนี้เป็นพวกไม่ค้ำชูรู้จักกาลเทศะ ไม่รู้จักควบคุมตนเอง
- (11) พวกเปล่าเปลี่ยวและอกหัก (The lonesome and the heartbroken) ต้องการเพื่อนและความสุข ย่อมเป็นเหยื่อของคนใจชั่วได้
- (12) พวกที่ตกอยู่ในความทุกข์ทรมาน (The tormentor) เช่นคนขี้เมา โรคจิต โรคประสาท เป็นภาระแก่คนอื่น
- (13) พวกต่อสู้ขัดขวาง (The blocked, exempted and fighting) พวกที่ถูกกรรโชกทรัพย์สินและบุคคลเหล่านี้ขัดขืนต่อสู้ จึงตกเป็นผู้เสียหายในที่สุด

Hentig เห็นว่า บุคคลเหล่านี้จะมีความอ่อนแอกว่าบุคคลธรรมดาและผู้เสียหายบางคนได้เป็นผู้ช่วยทำให้เกิดอาชญากรรมขึ้น โดยการ¹¹⁰

1. ผู้เสียหายเป็นผู้ทำทายเป็นประสงฆ์ให้เกิดเหตุร้าย
2. เกิดจากความกดดันทางจิตใจของผู้เสียหายที่ต้องการให้เกิดเหตุร้าย
3. เหตุร้ายอาจเกิดจากความผิดของผู้เสียหายบางส่วน
4. เหตุร้ายจะไม่เกิดขึ้น ถ้าผู้เสียหายมิได้เป็นผู้ริเริ่มขึ้นก่อน

Therston Sellin และ Marvin E. Wolfgang ได้จำแนกประเภทของเหยื่ออาชญากรรมโดยพิจารณาจากผลกระทบของอาชญากรรมที่เกิดขึ้นในสังคมออกเป็น 3 ประเภทคือ¹¹¹

- (1) เหยื่ออาชญากรรมขั้นที่หนึ่ง (Primary Victimization) หมายถึงบุคคลที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมโดยตรง (personalized or individual victims)
- (2) เหยื่ออาชญากรรมขั้นที่สอง (Secondary Victimization) ผู้กระทำผิดมิได้มุ่งกระทำต่อบุคคลผู้ที่จะตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมนั้น ๆ โดยตรง หากแต่ผู้กระทำผิดได้มุ่งกระทำต่อวัตถุอื่น ๆ ที่มีชีวิตบุคคล (the victim is an impersonal target of the offender) แต่ตัวบุคคลเป็นผู้ได้รับผลร้ายที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้นด้วย เช่น กระทำต่อทางรถไฟ ห้างสรรพสินค้า โบสถ์ และสถานที่ที่มีคนจำนวนมากอื่น ๆ เป็นต้น
- (3) เหยื่ออาชญากรรมขั้นที่สาม (Tertiary Victimization) หมายถึงสาธารณชน หรือองค์กรบริหารของสังคม (the administration of the Society) ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม

¹¹⁰ประธาน วัฒนาวณิชย์, "กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม: แนวคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ" วารสารนิติศาสตร์ 12 (2524): 70.

¹¹¹Stephen Schafer, Victimology: The Victim and His Criminal, p.43.

(5) เหยื่อที่มีความผิดมากที่สุด (The most guilty victim) และ เหยื่อที่มีความผิดตามลำพัง (The victim who is guilty alone) หมายถึงเหยื่อที่มีความก้าวร้าวจริงเป็นผู้ผิดเพียงลำพังในการก่อให้เกิดอาชญากรรม ตัวอย่างเช่นคนที่รังแกคนอื่นจนต้องถูกฆ่าตายเพื่อเป็นการป้องกันตนเอง

(6) เหยื่อปลอม (The simulating victim) และเหยื่อในฝัน (The imaginary victim) เป็นพวกที่ทําให้เข้าใจผิดในการบริหารงานยุติธรรม โดยที่คนพวกนี้มิได้เป็นเหยื่อจริง ๆ เช่นพวกเป็นโรคจิตชนิดต่าง ๆ ตลอดทั้งเด็ก ๆ ด้วย เหยื่อพวกนี้ทําให้หาตัวอาชญากรไม่ได้

นอกจากนี้ Stephen Schafer ได้แบ่งผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมนี้ออกเป็น 7 ประเภท คือ¹¹⁴

(1) เหยื่ออาชญากรรมที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชญากร (Unrelated Victims) ผู้เสียหายไม่มีความเกี่ยวข้องกับการกระทำผิดเลย อาชญากรจึงต้องรับผิดชอบเต็มที่

(2) เหยื่อที่กระตุ้นให้เกิดอาชญากรรม (Provocative Victims) ผู้เสียหายได้ทําบางอย่างต่อผู้กระทำผิด ผู้กระทำผิดจึงได้ตอบโต้ในการข่มขู่ ความรับผิดชอบจึงควรแบ่งปันกัน

(3) เหยื่อที่จงใจให้เกิดอาชญากรรม (Precipitative Victims) ผู้เสียหายไม่ได้กระทำต่ออาชญากร แต่ได้กระทำบางประการที่เปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิด เช่น การเดินคนเดียวในที่เปลี่ยว การแต่งตัวของผู้หญิง ผู้เสียหายควรรับผิดชอบในบางส่วน

(4) เหยื่อที่มีความอ่อนแอทางชีวภาพ (Biologically Weak Victims) เช่น ผู้ป่วย เด็ก ถ้าจะต้องรับผิดชอบในอาชญากรรมด้วย ก็ควรแบ่งปันให้สังคมหรือรัฐ ซึ่งไม่เตรียมการป้องกันที่เพียงพอ

(5) เหยื่อที่มีความอ่อนแอทางสังคม (Socially Weak Victims) ผู้ซึ่งอยู่ในสังคมฐานะที่เสียเปรียบ เช่น คนกลุ่มน้อย ผู้กระทำผิดและสังคม ควรรับผิดชอบร่วมกันในความลาเอียงที่มีต่อพวกเขา

¹¹⁴Ibid., pp.45-47.

(6) ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของตนเอง (Self Victimizing Victims หรือ Victimless Crimes) เช่น ยาเสพติด การพนัน ซึ่งผู้กระทำผิดเป็นผู้เสียหายเอง ก็ไม่มีการแบ่งความรับผิดชอบแต่อย่างใด

(7) เหยื่อการเมือง (Political Victims) ผู้ซึ่งได้รับผลจากสงคราม อุดมการณ์ การปฏิวัติ ผู้เสียหายไม่ควรถูกรับผิดชอบในอาชญากรรมที่เกิดขึ้นต่อเขา

การศึกษาเกี่ยวกับผู้เสียหายได้ก้าวหน้ามาก ไม่เพียงที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของผู้เสียหายต่อบทบาทที่อาจก่อให้เกิดอาชญากรรมแต่ได้ก้าวมาถึงขนาดที่จะค้นหาความเสี่ยงของอาชญากรรมที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้เสียหาย และในความรับผิดชอบในปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นเป็นการเข้าสู่การมองปัญหาอาชญากรรม ซึ่ง Stephen Schafer เรียกว่า "Universalistic"¹¹⁵

และนอกจากนี้อาจสรุปรายงานของ Ray G. Schultz เกี่ยวกับกรณีผู้เสียหายมีส่วนเกี่ยวข้องกับกรรหะทำผิดได้ 4 ทาง คือ¹¹⁶

1. ด้วยการช่วยให้ผู้กระทำผิดไม่พอใจ
2. ด้วยการเชื่อเชืงโดยตรง เช่น การแต่งตัวของผู้หญิง
3. ด้วยการละเลย ไม่ระมัดระวังในการป้องกันทรัพย์สินตามปกติ
4. ด้วยการเชื่อเชืงอย่างไม่รู้ตัว ทำให้ผู้กระทำผิดเกิดอารมณ์ที่แปรปรวน

และข้อสรุปที่น่าสนใจของรองศาสตราจารย์ประธาน วัฒนาวณิชย์ ว่า¹¹⁷

¹¹⁵อมรรรัตน์ กริยาผล, "ทัศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษผู้กระทำผิดโดยการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร", หน้า 57.

¹¹⁶Bruce J.Cohen, Crime in America: Perspectives an Criminal and Delinguent Behavior (Illinois: F.E. Peacock Publishers, 1970), p.439.

¹¹⁷ประธาน วัฒนาวณิชย์, "กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม: แนวคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ", หน้า 71.

1. การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำผิดกับผู้เสียหายไม่สามารถอธิบายได้กับอาชญากรรมทุกประเภท เพียงแต่สามารถอธิบายได้กับอาชญากรรมบางประเภทเท่านั้น (ได้แก่ความผิดฐานประทุษร้ายต่อร่างกายและทรัพย์บางประเภท)
2. การศึกษาในเรื่องเหยื่ออาชญากรรม(ผู้เสียหาย) ในขณะนี้ยังไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมผู้ประกอบอาชญากรรมจึงตั้งใจกระทำต่อเหยื่อรายใดรายหนึ่งหรือหลายรายของตน แต่เป็นที่ยอมรับว่า บุคคลที่อ่อนแอ (หมายถึงทางร่างกายและจิตใจ) จะมีอันตรายมากกว่าบุคคลปกติธรรมดา โดยอาศัยหลักที่ว่า อาชญากรรมย่อมมองหาเหยื่อซึ่งมีปฏิกิริยาต่อต้านน้อยหรือสะดวกในการลงมือประกอบอาชญากรรม
3. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำผิดกับเหยื่อ (ผู้เสียหาย) ซึ่งมีผลทำให้มีการประกอบอาชญากรรมในเวลาต่อมา นั้น บางครั้งเหยื่อกระทำตนเป็นผู้ช่วย หรือเป็นผู้เปิดโอกาสให้มีการประกอบอาชญากรรมนั้นขึ้น

การศึกษากิ่ง เรื่อง เหยื่ออาชญากรรมนี้ เป็นแรงผลักดันอันสำคัญที่เกิดการศึกษาที่สำคัญติดตามมาคือ การศึกษาเรื่องการทดแทนค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งในนานาประเทศกำลังให้ความสนใจเรื่องนี้อย่างมากและจริงจัง เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เนื่องจากว่า กรณีที่จะมีการทดแทนค่าเสียหายให้แก่เหยื่ออาชญากรรมได้นั้นต้องปรากฏว่าอาชญากรรมที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องมีผู้หนึ่งผู้ใดตกเป็นผู้เสียหาย หรือเหยื่ออาชญากรรมเสียก่อน และการศึกษาในเรื่อง เหยื่ออาชญากรรมนี้ นอกจากจะทำให้ทราบถึงการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมและความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำผิดกับเหยื่ออาชญากรรมแล้ว ยังจะนำเอาความรู้ดังกล่าวไปใช้ในการจ่ายค่าทดแทนให้แก่เหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐได้ ทั้งนี้โดยการนำเอาหลักการเกี่ยวกับเรื่อง เหยื่ออาชญากรรมนี้ไปใช้ในการกำหนดจำนวนค่าทดแทน เช่น เหยื่อที่เป็นเด็กเป็นผู้หญิง หรือเป็นผู้ที่อ่อนแอตกเป็นเหยื่อได้ง่าย จำนวนค่าทดแทนอาจถูกกำหนดให้มากขึ้น เหยื่อที่ย่ำแย่ หรือมีส่วนร่วมในการกระทำผิด อาจไม่ได้รับค่าทดแทนหรือค่าทดแทนที่จะได้รับอาจลดน้อยลง เป็นต้น ซึ่งการวิจัยนี้จะได้นำให้เห็นถึงการทดแทนค่าเสียหายดังกล่าวโดยรัฐให้แก่เหยื่ออาชญากรรม ดังจะได้อธิบายถึงอย่างละเอียดในบทต่อไป

3. การเยียวยาให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรม

3.1 การลงโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำความผิดโดยรัฐ¹¹⁸

เมื่อมีการกระทำความผิดทางอาญาเกิดขึ้น ผู้ที่กระทำความผิดย่อมจะต้องได้รับโทษานุโทษตามที่จำแนกไว้ในกฎหมาย จะโทษหนักหรือเบาประการใดขึ้นอยู่กับการกระทำความผิดที่ได้ก่อขึ้น¹¹⁹ ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 ได้กำหนดโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดไว้ 5 ประการตามลำดับแห่งความร้ายแรง ได้แก่ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับและริบทรัพย์สิน แต่อย่างไรก็ดีโดยปกติแล้วการกระทำความผิดต่างๆ ผู้กระทำความผิดจะถูกลงโทษโดยรัฐในนามของรัฐ หมายคือโดยผู้เสียหาย หรือในนามของผู้เสียหายไม่ (Violations are punished by and on behalf of the state, not the victim)¹²⁰ ทั้งนี้ไม่ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะจัดการฟ้องร้อง หรือเจ้าหน้าที่ผู้เสียหายเป็นผู้ฟ้องร้องก็ตาม ก็จะต้องถือว่ารัฐเท่านั้นเป็นผู้มีอำนาจลงโทษผู้กระทำความผิด เพราะเอกชนไม่มีอำนาจที่จะลงโทษบุคคลใดได้¹²¹ แต่การลงโทษผู้กระทำความผิดโดยรัฐดังกล่าวนี้ ย่อมถือได้ว่าเป็นการเยียวยาให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมวิธีหนึ่งนั่นเอง เพียงแต่ผู้เสียหายนั้นไม่อาจบังคับใช้โทษทางอาญาต่อผู้กระทำความผิดได้โดยตนเองและโดยตรงเท่านั้น แต่หากต้องผ่านกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของรัฐนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ดี การลงโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำความผิดโดยรัฐนี้ ในปัจจุบันมิได้ทำไปเพื่อเน้นถึงวัตถุประสงค์ในการแก้แค้นทดแทนความผิดที่ผู้กระทำความผิดได้กระทำไป ดังเช่น

¹¹⁸Andrew Ashworth, "Punishment and Compensation : Victims, Offenders and the State" Oxford Journal of Legal Studies 6 (Spring 1968): 118.

¹¹⁹พินล รัฐปัติย์, "ค่าธรรมเนียมศาลที่ไม่เป็นธรรมตาม ป.วิ.อาญา" บทบัญญัติ 40(2526): 279-280.

¹²⁰Joseph F. Sheley, Understanding Crime: Concepts, Issues, Decisions (Belmont, California: Wads worth Publishing Company, Inc., 1979), p. 130.

¹²¹พินล รัฐปัติย์, "ค่าธรรมเนียมศาลที่ไม่เป็นธรรมตาม ป.วิ.อาญา", หน้า 279-280.

ความคิดในสมัยศตวรรษที่ 18¹²² แต่ประการใด หากแต่เป็นการลงโทษเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์แห่งการลงโทษในลักษณะอื่น ๆ คือ

- (1) การลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข (Reformation)
- (2) การลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่หรือยับยั้ง (Deterrence)¹²³
- (3) การลงโทษเพื่อเป็นการตัดโอกาสไม่ให้มีการกระทำความผิดอีก (Incapacitation)¹²⁴

ดังนั้น แม้ว่าวัตถุประสงค์ของการลงโทษเปลี่ยนไปจากระบบการแก้แค้นทดแทนแล้วก็ตาม แต่การลงโทษผู้กระทำผิดนั้นก็ยังคงถือว่าเป็นการเยียวยาให้แก่มุสลิมผู้เสียหายอยู่นั่นเอง แม้ว่าโดยความรู้สึกของประชาชนทั่วไปแล้ว อาจจะเข้าใจถึงความหมายของคำว่า "แก้แค้นทดแทน" มากกว่าความหมายของวัตถุประสงค์ของการลงโทษอื่น ๆ ก็ตาม

3.2 การชดเชยค่าเสียหายทางแพ่งให้แก่ผู้เสียหายหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยผู้กระทำผิด¹²⁵

ในกรณีที่มีการละเมิดกฎหมายอาญานั้น นอกจากผู้กระทำผิดจะได้รับการลงโทษโดยรัฐอันเป็นการเยียวยาให้แก่มุสลิมผู้เสียหายวิธีหนึ่งดังกล่าวมาแล้วก็ตาม บางกรณีผู้เสียหายยังอาจมีสิทธิที่จะได้รับการชดเชยค่าเสียหายในทางแพ่งจากผู้กระทำผิด อันเป็นวิธีการเยียวยาหรือบรรเทาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายอีกวิธีหนึ่งด้วย ซึ่งถือได้ว่าการชดเชยค่าเสียหายทางแพ่งของผู้กระทำผิดดังกล่าวเป็นหน้าที่ของผู้กระทำผิด

ในระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยนั้นเมื่อผู้เสียหายมีสิทธิได้รับ

¹²² สหชน รัตนไพจิตร, "ทฤษฎีการลงโทษ : การนิคัษณคดี" วารสารนิติศาสตร์ 12(2524) : 74-75.

¹²³ Robert G. Coldwell, "The Philosophy of Punishment" In Criminology (New York: The Ronald Press Company, 1968), P. 390.

¹²⁴ วีระพงษ์ บุญโศภณ, "อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา", หน้า 126.

¹²⁵ Andrew Ashworth, "Punishment and Compensation: Victims, Offenders and the State", p.116.

ค่าเสียหาย อันเนื่องมาจากการกระทำผิดอาญาของผู้กระทำผิดแล้ว นอกจากผู้เสียหายนั้นจะสามารถฟ้องให้มีการลงโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำผิดได้แล้ว ขณะเดียวกันผู้เสียหายก็สามารถเรียกร้องให้มีการชดเชยค่าเสียหายทางแพ่งจากผู้กระทำผิดไปพร้อมๆ กันได้ โดยวิธีการดำเนินคดีที่เรียกว่า "คดีแพ่งที่เกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา"¹²⁶ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินคดีแพ่งที่เกี่ยวเนื่องกับคดีอาญาของผู้เสียหาย หรือแม้แต่การดำเนินคดีเฉพาะส่วนแพ่งของผู้เสียหายอันเป็นสิทธิ์ตามกฎหมายของผู้เสียหายดังกล่าว ก็ยังมีข้อบกพร่องและปัญหามากมาย ทั้งปัญหาในข้อกฎหมายและปัญหาในทางปฏิบัติต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาในเรื่องการไร้ผลของการบังคับคดีส่วนแพ่ง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้เสียหายไม่ได้รับการชดเชยค่าเสียหายตามเจตนารมณ์แห่งกฎหมายทั้งสิ้น อันจะทำให้ผู้เสียหายไม่ได้รับการแก้ไขเยียวยาอย่างเต็มที่ตามวิถีทางและสิทธิอันชอบธรรมตามกฎหมาย ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงปัญหาดังกล่าวในรายละเอียดต่อไปในหัวข้อที่ 5 โดยปัญหาดังกล่าวนี้อาจเป็นแรงผลักดันให้มีการนำเอาระบบการทดแทนค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐมาใช้ในประเทศไทยต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เสียหายดังกล่าวได้รับการเยียวยาในทุก ๆ ด้าน โดยผู้เขียนจะได้กล่าวถึงข้อบกพร่องของการดำเนินคดีแพ่งที่เกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา รวมทั้งรายละเอียดในเรื่องการทดแทนค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐโดยละเอียดต่อไป

¹²⁶คดีแพ่งที่เกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา หมายถึง คดีแพ่งที่มีมูลมาจากการกระทำผิดทางอาญาหรืออาศัยมูลความผิดทางอาญา เช่น จำเลยลักทรัพย์ของผู้เสียหายการกระทำของจำเลยเป็นความผิดอาญารฐานลักทรัพย์ และเป็นการทละเมิดต่อผู้เสียหายในทางแพ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 ต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวเป็นคดีส่วนแพ่ง หรือจำเลยขับรถชนผู้เสียหายโดยประมาทเป็นเหตุให้ผู้เสียหายได้รับบาดเจ็บสาหัสแขนขาขาด เป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 300 และเป็นการกระทำละเมิดต่อผู้เสียหาย จะต้องใช้ค่ารักษาพยาบาล ค่าขาดประโยชน์ ค่าเสียความสามารถในการประกอบกิจการงาน และค่าเสียหายอย่างอื่น อันมิใช่ตัวเงิน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 444-446 เป็นต้น การเรียกให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวเป็นคดีส่วนแพ่ง (กุศล บุญยสิน, คู่มืออธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เพียงพลเทรดดิ้ง, 2528), หน้า 133.)

4. มาตรการการชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายในคดีอาญาหรือเหยื่ออาชญากรรม

4.1 การชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายโดยผู้กระทำความผิด

4.1.1 ความหมาย

ดังได้กล่าวแล้วว่า เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาขึ้นจนเป็นเหตุให้ผู้เสียหายมีสิทธิได้รับการชดเชยค่าเสียหายทางแพ่งจากผู้กระทำความผิดนั้น ซึ่งเป็นการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายอีกทางหนึ่ง

การชดเชยค่าเสียหาย (Restitution) แก่ผู้เสียหายโดยผู้กระทำความผิดนี้ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

ประเสริฐ เมฆมณี¹²⁷ กล่าวว่า การชดเชยค่าเสียหายมีลักษณะเป็นการลงโทษ แต่มีความแตกต่างจากโทษปรับ ในประเด็นว่าการชดเชยค่าเสียหายแก่อาชญากรรมเป็นกระบวนการที่กฎหมายกำหนดให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายจากอาชญากรรมให้แก่บุคคลผู้ถูกประทุษร้ายนั้นโดยตรง ส่วนโทษปรับเป็นการเจาะจงให้ผู้กระทำความผิดชดเชยค่าเสียหายแก่รัฐ

Burt Galaway และ Joe Hudson¹²⁸ ให้ความหมายว่า การชดเชยค่าเสียหายในคดีอาญาเป็นเสมือนการแทรกแซงโดยเจ้าหน้าที่กระบวนการยุติธรรมที่ต้องการให้ผู้กระทำความผิดทำการจ่ายเงินหรือบริการแก่ผู้เสียหาย (เอกชนหรือรัฐก็ได้) จากผลของอาชญากรรมทางตรงหรือทางอ้อม

¹²⁷ประเสริฐ เมฆมณี, หลักทัณฑ์โทษ (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2525), หน้า 38.

¹²⁸Burt Galaway and Joe Hudson, Offender Restitution in Theory and Action (Massachusetts : Lexington Books, 1978), p.1.

Stephen Schafer¹²⁹ แนะนำว่า การชดเชยค่าเสียหายแห่งอาชญากรรม มิได้หมายถึงการชดเชยที่เป็นตัวเงินเสมอไป อาจจะเป็นการชดเชยในรูปแบบอื่นที่เหมาะสมแก่กรณีความผิดนั้นๆ ก็ได้ เช่น การขอขมาลาโทษต่อผู้เสียหาย หรือการทำงานให้แก่ผู้เสียหาย เพื่อตอบแทนชดเชยในความผิดนั้น ๆ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การชดเชยค่าเสียหายในกรณีนี้ หากได้จำกัดครัดเคร่งอยู่เฉพาะแต่เป็นการจ่าย "เงิน" เพื่อเป็นค่าเสียหายเท่านั้นไม่ หากแต่รวมถึงการขอขมาลาโทษต่อผู้เสียหาย ตลอดจนการให้บริการผู้เสียหายในด้านต่าง ๆ ด้วย การชดเชยค่าเสียหายดังกล่าวจึงอาจกระทำได้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้¹³⁰

- (1) การชดเชยค่าเสียหายที่เป็นตัวเงินแก่ผู้เสียหาย
- (2) การชดเชยค่าเสียหายโดยการให้บริการด้านต่างๆ แก่ผู้เสียหาย
- (3) การชดเชยค่าเสียหายที่เป็นตัวเงินแก่ชุมชนหรือรัฐ
- (4) การชดเชยค่าเสียหายโดยการให้บริการด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน

หรือรัฐ

4.1.2 ระบบและรูปแบบของการชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายโดยผู้

กระทำความผิด

4.1.2.1 ระบบการชดเชยค่าเสียหาย

การชดเชยค่าเสียหายในแต่ละประเทศต่างรับไปใช้แตกต่างกันตามปรัชญาของกฎหมายและวิธีดำเนินการในความเข้าใจถึงการชดเชยค่าเสียหาย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹²⁹Stephen Schafer, Restitution to Victim of Crime (London: Stevens & Sons, 1960), p.128.

¹³⁰A.M.E. Duckworth, "Restitution, An Analysis of the Victim-Offender Relationship: Towards a working Model in Australia" The Australian & New Zealand Journal of Criminology 13 (December 1980) : 228.

และขึ้นกับปัจจัยทาง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละประเทศที่รัฐจะจัดระบบ การชดเชยค่าเสียหาย¹³¹

Stephen Schafer ผู้ซึ่งสนับสนุนให้ศาลสั่งให้ผู้กระทำ ผิดชดเชยค่าเสียหายให้ผู้เสียหายได้ทำการสำรวจระบบการชดเชยค่าเสียหายในประเทศต่าง ๆ และได้แบ่งระบบการชดเชยด้วยการพยายามแยกโดยปรัชญากฎหมายและวิธีการดำเนินการ เป็น เกณฑ์ และสรุปว่าในปัจจุบันมีระบบการชดเชยค่าเสียหายให้ผู้เสียหาย (โดยผู้กระทำผิด) 3 ระบบ คือ¹³²

(1) ระบบ Damages เป็นการดำเนินการตัดสินคดีที่ถือว่าเป็น สิทธิทางแพ่ง กฎหมายอาญามิได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องค่าเสียหายของผู้เสียหายเลย เป็น การแยกกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาอย่างเด็ดขาด อาชญากรรมถือว่าเป็นความผิดต่อรัฐ ได้ แก่ อันติเย ปากีสถาน โดยเครื่องขอค่าทดแทนจะแยกจากระบบทางอาญา ผู้เสียหายจะสามารถ เยียวยาความบาดเจ็บได้จากศาลแพ่งตามกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

(2) ระบบ Restitution แม้จะดำเนินการด้วย คดีตัดสินของศาลอาญาแต่ก็ถือว่าเป็นสิทธิทางแพ่ง และเป็นที่ระบบที่พบมากที่สุด แต่ยากในการ ปรึกษาใช้ในการปฏิบัติงานของศาลเพราะจะต้องเข้าใจความแตกต่างของความผิดทางแพ่ง และ อาญา และศาลมักปฏิเสธที่จะบังคับข้อ เครื่องนี้ไม่เหมือนเครื่องในคดีแพ่งทั่วไป และถือว่าเป็น ส่วนหนึ่งของคดีอาญา ในเยอรมันรู้จักกันในนาม Adhariansprozess และฝรั่งเศส รู้จักกันในชื่อ L'action civile ถือว่าผู้เสียหายเป็นคู่ความทางแพ่งเท่านั้น ในอังกฤษการ ความเสียหายก็สามารถยื่นในการพิจารณาคดีอาญา ความจริงแล้วระบบนี้เน้นที่คุณสมบัติของเครื่อง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹³¹ อัสวิน วัฒนวิบูลย์และอมรรัตน์ กริยาผล, "การชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายใน คดีอาญา (ตอนที่ 2)" วารสารอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม 4 (2530) : 52.

¹³² Stephen Schafer, Victimology : The Victim and His Criminal, pp. 107-110. and Stephen Schafer, Restitution to Victim of Crime, pp. 102-106.

Benjamin Mendelson ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ให้กำเนิดวิชาว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรมนี้ ได้จำแนกประเภทของเหยื่ออาชญากรรมโดยได้พิจารณาถึงความหนักเบาของความผิดของเหยื่อที่ส่งผลต่อการเกิดอาชญากรรม ความผิดของเหยื่อเป็นแกนความคิดในการจำแนกประเภทของเหยื่อ¹¹² จากแนวความคิดหลักอันนี้ Mendelsohn ได้คิดแยกประเภทของเหยื่ออาชญากรรมไว้ 6 ประเภท ดังต่อไปนี้¹¹³

(1) เหยื่อที่ไร้เดียงสาอย่างยิ่ง (The completely innocent victim) เหยื่อชนิดนี้เป็นเหยื่อในอุดมคติ หมายถึง ผู้ที่เป็นเด็กหรือผู้ที่ประสพทุกข์เชิงจากอาชญากรรมโดยที่ตนเองมิได้มีความตั้งใจให้เกิดขึ้นเลย

(2) เหยื่อที่มีความผิดน้อยกว่าอาชญากร (The victim with minor guilt) และเหยื่อที่มีความเขลา (The victim due to his ignorance) ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงที่กระตุนให้กระทำในทางที่ผิดและตนเองก็ต้องรับกรรมไปจนตลอดชีวิต (เช่นเดินไปในที่เปลี่ยวเพียงคนเดียว)

(3) เหยื่อที่มีความผิดเท่ากับอาชญากร (The victim as guilty as offender) และเหยื่อที่ทำความสมัครใจ (The voluntary victim) เช่น การฆ่าตัวตายโดยการโยนหัวโยนก้อน การฆ่าตัวตายตามเพื่อน เป็นต้น

(4) เหยื่อที่มีความผิดมากกว่าอาชญากร (The victim more guilty than the offender) แบ่งเป็นประเภทย่อยๆ ได้อีก 2 ประเภท คือ

(ก) เหยื่อที่กระตุนให้บางคนประกอบอาชญากรรม เช่น แหย่ให้โจรสลัด เป็นต้น

(ข) เหยื่อที่ชวนใจหรือยั่วยวนใจให้ประกอบอาชญากรรม เช่น หญิงสาวชวนใจให้ฆ่านักโทษของเรา

¹¹²อรรถพร ชูบำรุง, "อาชญาวิทยาและอาชญากรรม", หน้า 295.

¹¹³Stephen Schafer, Victimology: the victim and His Criminal,

ของผู้เสียหายในทางแพ่ง ระบบนี้จะดำเนินคดีฟ้องตามบทบัญญัติของคดีแพ่ง เป็นระบบที่ค้ำร้อง มักถูกหาว่าเป็นอุปสรรคศาลอาญามากกว่าไปพิจารณาศาลแพ่ง เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องทาง ศาลจะได้อำนาจไม่ถูกหันเหไปจากการพิจารณาคดีอาญา ซึ่งได้แก่ โดมินิกัน ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ ฮังการี อิสราเอล นอร์เวย์ สวีเดน ในบางระบบเช่น อังกฤษ ฮังการี อิสราเอล ได้กำหนด จำนวนเงินที่ศาลจะสั่งจ่ายชดเชยให้ได้ เพื่อเป็นการป้องกันการหักเหความสนใจของศาลจาก คดีอาญา ระบบนี้ จึงเพียงให้ความสะดวกในการฟ้องต่อศาลที่ดำเนินคดีอาญาเท่านั้น

(3) ระบบ Restitution มีลักษณะผสมระหว่างสิทธิ ทางแพ่งและทางอาญา การดำเนินคดีทางศาลอาญา ผู้เสียหายมีสิทธิที่จะ เลือกดำเนินคดีใน ศาลแพ่งหรือศาลอาญาก็ได้ การชดเชยมีลักษณะเป็นการลงโทษอยู่ด้วย การชดเชยในระบบนี้แบ่ง เป็น 3 แบบ

(ก) The Fine-Like Restitution or Compensation Fine เป็นการปรับเพื่อการชดเชย มีลักษณะคล้ายสินไหมในกฎหมายโบราณ ของไทย รูปแบบนี้เป็นที่รู้จักในสวีตส์ที่เรียกว่า Busse เยอรมัน นอกจากนี้ได้แก่ สหรัฐอเมริกา เม็กซิโก มีลักษณะ เป็นหนทางการเงินที่กำหนดค่าให้ผู้กระทำผิดใช้เป็นเสมือนค่าทำขวัญแก่ผู้เสียหาย และเป็นการเพิ่มโทษของศาลอาญา

(ข) เป็นระบบที่คล้ายกับระบบแรก แต่ศาลไม่ ถูกจำกัดในการให้ชดเชยค่าเสียหายต่อผู้เสียหาย และอาจให้ผู้กระทำผิดจ่ายเงินมากกว่า ความเสียหายที่แท้จริง เช่น สองหรือสามเท่าของความบาดเจ็บจริง ซึ่งพบในกฎหมายบางรัฐ ของสหรัฐอเมริกา เช่น ฮาวาย ซึ่งเป็นการลงโทษที่เกินความเสียหายที่แท้จริง ถ้าผู้กระทำผิด ชำระเงินครบก็จะปล่อยโดยปราศจากการลงโทษ การให้ชดเชยแทนการลงโทษ ศาลอาญาจึง ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

(ค) เป็นการให้การชดเชยค่าเสียหายเพื่อเป็น เงื่อนไขในการยุติการดำเนินคดีอาญา ผู้กระทำผิดมีหนี้ต้องชดเชยผู้เสียหาย การดำเนินคดีอาญา จะยุติชั่วคราว และผู้กระทำผิดจะได้รับการปล่อยโดยไม่ลงโทษ มีลักษณะคล้ายกับเงื่อนไขคุม ประพฤติ มีบางรัฐในสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

4.1.2.2 รูปแบบของการชดเชยค่าเสียหาย

การชดเชยค่าเสียหายของผู้กระทำผิด ในปัจจุบัน มีรูปแบบที่สำคัญ 3 ประการคือ¹³³

(1) การชดเชยด้วยเงิน ผู้กระทำผิดถูกศาลสั่งให้ใช้เป็นค่าเสียหายแก่ผู้เสียหาย ผู้กระทำผิดอาจได้รับการปล่อยภายใต้การคุมประพฤติ หรือพักการลงโทษ โดยศาลกำหนดเงื่อนไขคุมความประพฤติหรือพักการลงโทษให้จ่ายเงินเป็นการชดเชยค่าเสียหายหรือโดยการหักรายได้ของนักโทษที่มีขึ้นระหว่างอยู่ในเรือนจำ เป็นต้น

(2) การชดเชยด้วยการบริการชุมชน เป็นการให้ผู้กระทำผิดชดเชยค่าเสียหายให้แก่ชุมชน อาจโดยการทำงานสาธารณะต่าง ๆ ในวันหยุด เช่น ดูแลเด็ก ทำความสะอาด ทำงานในองค์การกุศลของรัฐ โรงพยาบาล หรืองานอื่นที่เหมาะสมกับคุณลักษณะ ความรู้ความสามารถความรับผิดชอบของผู้กระทำผิด

(3) การชดเชยด้วยการบริการโดยตรงแก่ผู้เสียหาย เป็นการทํางานส่วนตัวให้แก่ผู้เสียหายเป็นการชดเชย เช่น ทาสวนให้ผู้เสียหาย ขอมมาต่อผู้เสียหาย เป็นต้น การชดเชยเหล่านี้อาจเหมาะกับเด็กกระทำผิดมากกว่าผู้ใหญ่

การแบ่งในอีกรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นความรับผิดชอบของผู้เสียหายและผู้กระทำผิด ในกระบวนการชดเชยที่น่าสนใจ รวม 3 ประเภท ดังนี้¹³⁴

(1) การชดเชยค่าเสียหายทางจิตใจ (Spiritual Restitution) Stephen Schafer มีความเห็นว่า การชดเชยค่าเสียหายจากอาชญากรรมอย่างน้อยที่สุดก็ช่วยบรรเทาทางจิตใจของผู้เสียหาย โดยการให้ผู้เสียหายพบปะสนทนากับอาชญากร เพื่อให้ผู้เสียหายได้มีโอกาสระบายความรู้สึกและความสูญเสียที่ได้รับจากอาชญากรรม นอกจากนี้จะเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้อาชญากรรู้สึกตระหนักในความผิดแล้ว การรับสารภาพผิด

¹³³อัศวิน วัฒนวิบูลย์ และอมรรัตน์ กริยาผล, "การชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา (ตอนที่ 2)", หน้า 55.

¹³⁴ประเสริฐ เมฆมณี, หลักทัณฑ์โทษ, หน้า 42-43.

ของอาชญากร ก็ยังมีผลช่วยลดภาวะความตึงเครียดทางจิตใจของผู้เสียหายได้อีกประการหนึ่ง แต่แนวคิดนี้เป็นที่คัดค้านแก่นักอาชญาวิทยาทั่วไป ในประเด็นนี้ทำให้ผู้เสียหายได้ระบายความรู้สึกแก่ อาชญากรยอมมีทั้งผลดีและผลเสีย ผู้เสียหายมักแสดงอารมณ์ของความโกรธแค้นก้าวร้าวหรือไม่ อาจจะยับยั้งความรุนแรงทางอารมณ์ได้ จึงได้แสดงพฤติกรรมโต้ตอบต่ออาชญากรอย่างรุนแรง เกินขอบเขต ซึ่งอาจทำให้ผู้กระทำผิดมีจิตใจแข็งกร้าวหรือกระด้างยิ่งขึ้นจนเป็นอุปสรรคต่อการ แก้ไขให้กลับความประพฤติก็เป็นได้

(2) การชดเชยค่าเสียหายแบบสร้างสรรค์ความรับผิดชอบ (Creative Restitution) เป็นแนวความคิดร่วมระหว่างศาสตราจารย์ Albert Eglash กับ Ernest Papanet ซึ่งสนับสนุนให้ศาลสั่งให้ผู้กระทำผิดชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายที่ถูกประทุษร้าย เพื่อเป็นการทดแทนหรือบรรเทาโทษจำคุก เนื่องจากอาชญากรรมที่เกิดขึ้น เป็นการประทุษร้ายต่อผู้เสียหายโดยตรง จึงถือเป็นความรับผิดชอบของผู้กระทำผิดที่จะต้อง ชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ถ้าสามารถใช้การชดเชยค่าเสียหายทดแทนการลงโทษจำคุกได้ อย่างสมเหตุสมผลแล้ว นอกจากเป็นการทำให้ผู้กระทำผิดตระหนักถึงความเสียหายของอาชญากรรม ที่มีต่อผู้อื่น ยังมีผลดีต่อการแก้ไขพฤติกรรมของอาชญากรอีกด้วย ทั้งยังเป็นผลดีลดค่าใช้จ่าย เกี่ยวกับการควบคุมผู้กระทำผิดไว้ในเรือนจำได้โดยตรง อย่างไรก็ตามสำหรับผู้บังคับใช้กฎหมายเป็น มาตรการที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยคำนึงถึงหลักดุลยภาพแห่งการป้องกันแก้ไขยับ ยั้งอาชญากรกับหลักความเหมาะสมในการชดเชยค่าเสียหายประกอบกันเสมอ

(3) การชดเชยค่าเสียหายโดยสมัครใจของผู้กระทำผิด (Spontaneous Restitution) เป็นรูปแบบของการชดเชยค่าเสียหายจากความสมัครใจหรือ ความรู้สึกตระหนักในความผิดของอาชญากรโดยตรง การชดเชยค่าเสียหายในประเด็นนี้จะมีผล ในทางสมานความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจระหว่างอาชญากรกับผู้เสียหายมากกว่าการ ชดเชยในรูปแบบอื่น กล่าวคือ เมื่อผู้กระทำผิดยินยอมชดเชยค่าเสียหายด้วยความเต็มใจแล้ว ย่อมเป็น ผลให้ผู้เสียหายมีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและพร้อมที่จะให้อภัยแก่ผู้กระทำผิดหรือหายโกรธเคือง ชุ้นแค้น เสียสละจนถึงขั้นที่จะไม่คิดจำเริญหรือร้องค่าเสียหาย หรือไม่คำนึงถึงจำนวนและมูลค่า แห่งการชดเชยค่าเสียหายนั้น ๆ จากผู้กระทำผิดเลยก็เป็นได้

คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายแห่งคานาดา ค.ศ. 1976

ได้เสนอแนวทางปฏิบัติว่าด้วยการชดใช้ค่าเสียหาย มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้¹³⁵

(1) การชดใช้ค่าเสียหาย หมายถึงการที่ผู้กระทำผิดได้ชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายซึ่งได้รับความสูญเสียเท่าที่ผู้กระทำผิดจะพึงสามารถชดใช้ได้

(2) การชดใช้ค่าเสียหายแห่งอาชญากรรม มิได้หมายถึง การชดใช้ที่เป็นตัวเงินเสมอไป อาจจะเป็นการชดใช้ในรูปอื่นที่เหมาะสมแก่กรณีความผิดนั้น ๆ ก็เป็นได้ เช่น การขมาลาโทษต่อผู้เสียหาย หรือการทำงานให้แก่ผู้เสียหาย เพื่อตอบแทนชดใช้ในความผิดนั้น ๆ เป็นต้น

(3) การชดใช้ค่าเสียหายแห่งอาชญากรรม นอกจากจะต้องคำนึงถึงหลักความสามารถแห่งการชดใช้ค่าเสียหายของผู้กระทำผิดหรือเจื่อนโยการลงโทษอย่างอื่น ๆ ประกอบแล้ว ยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงหลักความยินยอมเห็นพ้องของผู้เสียหายโดยตรงอีกด้วย

(4) การชดใช้ค่าเสียหายที่เป็นตัวเงิน ควรจะได้กำหนดจำนวนเงินและหลักการ เจื่อนโยปฏิบัติไว้อย่างแจ่มแจ้ง

(5) ในกรณีผู้กระทำผิดจงใจปฏิเสธ ไม่ชดใช้ค่าเสียหาย ตามคำสั่งของศาล ศาลอาจจะใช้การลงโทษจำคุก หรือมาตรการบังคับอื่น ๆ ลงโทษให้เหมาะสมกับฐานโทษความผิดก็ได้

4.2 การทดแทนค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายโดยรัฐ

อาชญากรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยนั้น รัฐได้ละเลยขาดการดูแลและเอาใจใส่กับเหยื่ออาชญากรรมหรือผู้ที่ได้รับเคราะห์ร้ายจากอาชญากรรมหรือเรียกกันว่าผู้เสียหาย¹³⁶ จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า "เหยื่ออาชญากรรมเป็นบุคคลที่ถูกลืม" (Victims are the forgotten

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

¹³⁶ จิตติ เจริญญา, "เหยื่ออาชญากรรม" หมอความยุติธรรม 8 (ตุลาคม 2529):

people in the system)¹³⁷ โดยรัฐได้ช่วยเหลือผู้กระทำผิดมากขึ้น ถึงกับมีการล้างมลทินผู้เสียหายต้องตกทุกข์ได้เพียงใดไม่มีการช่วยเหลือ¹³⁸ และแม้แต่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 ก็ให้ความคุ้มครองผู้กระทำผิดไว้ด้วย เช่น ในมาตรา 30 ซึ่งบัญญัติว่า "บุคคลใดต้องรับโทษทางอาญาโดยคำพิพากษาถึงที่สุด หากปรากฏตามคำพิพากษาของศาลที่ร้องฟื้นคดีขึ้นพิจารณาใหม่ในภายหลังว่าบุคคลนั้นมิได้กระทำความผิด ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับค่าทดแทนและได้รับบรรดาสติภพที่เสียไป เพราะผลแห่งคำพิพากษานั้นคืน ทั้งนี้ตามเงื่อนไขและวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ" และประเทศไทยได้มีการตราพระราชบัญญัติรื้อฟื้นคดีอาญาขึ้นพิจารณาใหม่ พ.ศ. 2526 ขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่าได้กระทำความผิดทางอาญาแล้วได้ร้องฟื้นคดีของตนขึ้นพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง นับว่าเป็นเรื่องที่รัฐช่วยเหลือผู้ต้องคำพิพากษาให้ลงโทษแล้วพ้นจากโทษไปได้วิธีหนึ่ง¹³⁹ และนอกจากนี้ โดยทั่วไปแล้วนโยบายของรัฐบาลตลอดจนการค้นคว้าวิจัยทางอาชญาวิทยาก็ให้ความสนใจในเรื่องการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเช่นกัน¹⁴⁰ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานและองค์การต่าง ๆ ก็ได้ให้ความช่วยเหลือและสงเคราะห์ผู้กระทำผิดอีกมากมาย ซึ่งล้วนแล้วแต่มีวัตถุประสงค์หลักในการช่วยเหลือและสงเคราะห์ผู้กระทำผิดทั้งสิ้นคือ

หน่วยงานแรก สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างภาครัฐบาลกับภาคเอกชน ในเรื่องการสังคมสงเคราะห์โดยทั่วไปสภาสังคมสงเคราะห์เคยมีบทบาทในด้านการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษเป็นอย่างมาก โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการสาขางานประจำ ซึ่งเรียกว่า "คณะกรรมการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษ" และมีกิจกรรมในการสงเคราะห์ผู้พ้นโทษหลายโครงการ อย่างไรก็ตาม สภาสังคมสงเคราะห์ได้ลดบทบาทในด้านการสงเคราะห์

¹³⁷William F. McDonald, "Criminal Justice and the Victim : An Introduction" In Criminal Justice and the Victim, p.17.

¹³⁸จิตติ เจริญจำ, "เหยื่ออาชญากรรม", หน้า 38.

¹³⁹จิตติ เจริญจำ, "เหยื่ออาชญากรรม" นิติศาสตร์รายลึก 2526 (ม.ป.ท.), หน้า 123.

¹⁴⁰Joseph F. sheley, Understanding Crime : Concepts, Issues, Decision, p.130.

ผู้พันโทชลงและได้ยุบเลิกคณะกรรมการสงเคราะห์ผู้พันโทช การสงเคราะห์ผู้พันโทชจึงถือเป็นส่วนหนึ่งของการสงเคราะห์ผู้มีปัญหาโดยทั่วไป หน่วยงานที่สอง สมาคมสุขภาพจิตแห่งประเทศไทยได้เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2519 สมาคมนี้ได้จัดตั้งโครงการรักษาพิเศษซึ่งเป็นโครงการการที่มีวัตถุประสงค์ช่วยสงเคราะห์ผู้พันโทชในด้านการเสริมสร้างสุขภาพจิตด้านสวัสดิการและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ยอมรับผู้พันโทช การดำเนินงานของสมาคมได้ดำเนินสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามงานของสมาคมเน้นไปในการสร้างความเข้าใจในงานสงเคราะห์ผู้พันโทชให้กับชุมชนมากกว่าที่จะดำเนินการสงเคราะห์ผู้พันโทชเสียเอง หน่วยงานที่สาม มูลนิธิพิบูลย์สงเคราะห์นั้นว่า เป็นองค์การแห่งแรกและแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะการสงเคราะห์ผู้พันโทช มูลนิธินี้ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 แต่กิจการได้หยุดไประยะหนึ่ง จนกระทั่งได้มีการพัฒนาการดำเนินงานของมูลนิธิขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2510 ซึ่งต่อมามูลนิธิพิบูลย์สงเคราะห์ได้เป็นกำลังสำคัญในการร่วมมือกับหน่วยราชการ และ เอกชนในการจัดตั้งที่พักพิงชั่วคราวของผู้พันโทชหรือบ้านกึ่งวิถีขึ้นเป็นแห่งแรก เรียกว่า "บ้านสวัสดิ์" หน่วยงานที่สี่ สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย สมาคมนี้ให้บริการด้านการแนะนำและปรึกษาด้านกฎหมายแก่ผู้ต้องขังและผู้พันโทชโดยทั่วไป รวมตลอดถึงการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการให้ความช่วยเหลือผู้พันโทช หน่วยงานที่ห้า มูลนิธิบอ เด็ก ตั้งเป็นมูลนิธิเอกชนที่ดำเนินการในการสงเคราะห์ประชาชนผู้ประสพภัยหรือผู้ยากไร้ หรือผู้มีปัญหาโดยทั่วไป มูลนิธินี้ได้จัดให้มีโครงการสงเคราะห์ผู้พันโทชด้วย โดยให้ความช่วยเหลือในด้านการแจกเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มให้กับผู้พันโทช¹⁴¹

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในขณะที่ผู้เสียหายจะมีทางแก้ไขได้โดยการเข้ารับบำบัดที่เกี่ยวกับการฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 40-50 เป็นเครื่องมือ¹⁴² แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับว่าผู้เสียหายจะได้รับค่าเสียหายเป็น

¹⁴¹ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ และคณะ, อาชญากรรมพื้นฐานกับกระบวนการยุติธรรม: ปัญหา อุปสรรคและแนวทางควบคุม, หน้า 214-215.

¹⁴² ประธาน วัฒนาวณิชย์, "กฎหมายทดแทนความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม: แนวความคิดทางด้านรัฐสวัสดิการ", หน้า 71.

การชดเชยรายและยากยิ่ง¹⁴³ และปัญหานี้ก็มิได้เกิดขึ้นแต่ในประเทศไทยในประเทศอื่น ๆ ก็ประสบปัญหาว่า ผู้กระทำความผิดไม่มีความสามารถในการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายเช่นกัน¹⁴⁴ ดังนั้นรัฐจึงควรเข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้ทดแทนความเสียหายให้แก่เหยื่ออาชญากรรม เพื่อเป็นการปิดเป้าบรรเทาความเสียหายและ เยียวยาให้แก่เหยื่ออาชญากรรมต่อไป ซึ่งผู้เขียนจะได้อธิบายถึงรายละเอียดในเรื่องนี้ในบทต่อ ๆ ไป

5. ข้อบกพร่องของการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญาโดยผู้กระทำความผิด

โดยที่ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของเราผู้เสียหายมีอำนาจฟ้องคดีอาญาได้ด้วย กฎหมายจึงเปิดโอกาสให้แก่ผู้เสียหายที่ฟ้องคดีอาญานั้นมีสิทธิฟ้องคดีแพ่งบังคับจำเลยนั้นได้ในคราวเดียวกันต่อศาลเดียวกัน แม้ว่าศาลที่พิจารณาคดีอาญาจะมีศาลชำระคดีแพ่งนั้นก็ตาม¹⁴⁵ คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญานั้นจะฟ้องรวมกันมาได้นั้น จะต้องเป็นสิทธิเรียกร้องที่เกิดขึ้นโดยตรงจากการกระทำผิดอาญาจึงจะฟ้อง เป็นคดีแพ่งรวมมาด้วยได้¹⁴⁶ และเมื่อได้ฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาดังกล่าวแล้ว คำพิพากษาในส่วนแพ่งนั้นจะเป็นส่วนหนึ่งของคำพิพากษาคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44 วรรคสอง¹⁴⁷ ผู้เสียหายนั้นจะเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษาที่สามารถขอให้บังคับคดีได้¹⁴⁸

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁴ Walter C. Reckless, The Crime Problem (Bombay: Vakils, Feffer and Simans Private Ltd., 1971), p.144.

¹⁴⁵ คณิต ฒ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528), หน้า 180.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁷ มาตรา 44 วรรคสอง บัญญัติว่า "คำพิพากษาในส่วนเรียกทรัพย์สินหรือราคาให้รวมเป็นส่วนหนึ่งแห่งคำพิพากษาคดีอาญา"

¹⁴⁸ คณิต ฒ นคร, กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 181.

แต่อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาดังกล่าวข้างต้นยังมี ข้อบกพร่องและปัญหาในการดำเนินคดีทั้งปัญหาในข้อกฎหมายและปัญหาที่เกิดขึ้นตามแนวคำพิพากษา ศาลฎีกา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเหตุให้ผู้เสียหายไม่ได้รับค่าเสียหาย ไม่ได้รับชำระหนี้หรือไม่ อาจได้รับการเยียวยาตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย ตลอดจนไม่อาจบังคับคดีได้ในที่สุด ซึ่งอาจ สรุปลงปัญหาและข้อบกพร่องของการดำเนินคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาดังกล่าวได้ดังนี้ ซึ่ง บรรดาปัญหาและข้อบกพร่องดังกล่าวนี้จะช่วยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นและความเหมาะสมที่จะนำ เอมมาตรการการทดแทนค่าเสียหายให้แก่เหยื่ออาชญากรรมโดยรัฐมาใช้ในประเทศไทยต่อไป

(1) การฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาโดยผู้เสียหาย เป็นโจทก์ฟ้อง เองนั้น จะต้อง เสียค่าธรรมเนียมมาก เพราะ จะต้อง เสียค่าธรรมเนียมซึ่งคิดจากทุนทรัพย์ในคดีแพ่งนั้น ถ้าความเสียหายมากค่าใช้จ่ายก็สูงขึ้นด้วย¹⁴⁹ และนอกจากนี้ค่าธรรมเนียมอื่น ๆ เช่น ค่า คาร้องค่าขอ ตลอดจนค่าส่งประเด็นก็ถือตามคดีแพ่ง¹⁵⁰

(2) การพิจารณาคดีแพ่งซับซ้อนมีขั้นตอนมากมาย เนื่องจากตามประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 40 และมาตรา 47 บัญญัติว่าในการพิจารณาคดีแพ่งต้องเป็นไป ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และคำพิพากษาคดีส่วนแพ่งก็ต้อง เป็นไป ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายอันว่าด้วยความรับผิดชอบของบุคคลในทางแพ่ง

(3) ในคดีส่วนแพ่งศาลมักจะ รอผลการพิจารณาของศาลในส่วนอาญาเสียก่อน เพราะการพิพากษาคดีส่วนแพ่งในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาต้องถือข้อเท็จจริงตามที่ปรากฏ ในคำพิพากษาคดีส่วนอาญา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 46 เช่นโจทก์ จำเลยต่างถูกพนักงานอัยการฟ้องหาว่าทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ศาลพิพากษา ว่าโจทก์จำเลยต่างมีความผิดฐานทำร้ายร่างกายตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 295 คดี

¹⁴⁹อมรรรัตน์ กริยาผล, "ทัศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมต่อการลงโทษ ผู้กระทำความผิดโดยการชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา: ศึกษาเฉพาะในกรุงเทพมหานคร", หน้า 7.

¹⁵⁰กระทรวงยุติธรรม, คู่มือตุลาการ (แก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 2) (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ชูติมาการพิมพ์, 2533), หน้า 492.

ถึงที่สุดโจทก์จำเลยต่างมาฟ้องและฟ้องแย้งว่าอีกฝ่ายกระทำละเมิดทำให้ค่าเสียหายที่ต่างถูกทำร้ายเป็นคดีนี้ จึงเป็นการฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ในการพิพากษาคดีส่วนแพ่ง ศาลจำต้องถือข้อเท็จจริงตามที่ปรากฏในคำพิพากษาคดีส่วนอาญา ดังนี้ การที่โจทก์ทำร้ายร่างกายจำเลยและจำเลยทำร้ายร่างกายโจทก์ จนต่างได้รับบาดเจ็บด้วยกันจึงถือไม่ได้ว่าเป็นการกระทำละเมิดต่อกัน (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2670/2528) ศาลพิพากษาคดีอาญาซึ่งอัยการเป็นโจทก์ว่า ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย ฟังไม่ได้ว่าจำเลยประมาท ข้อเท็จจริงตามคำพิพากษานั้นผูกพันมารดาและภริยาผู้ตายซึ่งเป็นผู้เสียหายในคดีที่อัยการเป็นโจทก์นั้น และฟังว่าจำเลยไม่ต้องรับผิดฐานละเมิดต่อโจทก์ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 276/2520) คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ซึ่งในการพิพากษาคดีส่วนแพ่งศาลจำต้องถือข้อเท็จจริงตามที่ปรากฏในคำพิพากษาคดีส่วนอาญานั้น หากศาลเห็นสมควรงดการพิจารณาคดีแพ่งไว้รอฟังข้อเท็จจริงที่จะปรากฏในคำพิพากษาคดีส่วนอาญา ศาลก็จำต้องจดยางานกระบวนการพิจารณาให้ปรากฏข้อความโดยชัดแจ้ง เช่นนั้น ต่อเมื่อมีคำพิพากษาคดีส่วนอาญาแล้ว จึงจะหยิบยกคดีแพ่งขึ้นมาพิจารณาต่อไป โดยให้มีข้อเท็จจริงตามคำพิพากษาคดีส่วนอาญาเข้ามาสู่สำนวนความคดีแพ่งด้วย ศาลจะส่งคดีสืบพยานและพิพากษาโดยไม่มีข้อเท็จจริงตามคำพิพากษาคดีส่วนอาญาเข้ามาในสำนวนหาชอบไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1006/2514)

(4) ในกรณีที่พนักงานอัยการเป็นผู้ฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา พนักงานอัยการมีอำนาจเพียง เรียกทรัพย์ หรือราคาทรัพย์ที่ผู้เสียหายสูญสูญเสียไปในความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ บางประเภทแทนผู้เสียหายได้เท่านั้น ทั้งนี้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 43 ซึ่งบัญญัติว่า "คดีลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก ฉ้อโกง ยักยอกหรือรับของโจร ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกร้องทรัพย์สินหรือราคาที่เขาสูญสูญเสียไปเนื่องจากการกระทำความผิดนั้น เมื่อพนักงานอัยการยื่นฟ้องคดีอาญา ก็ให้เรียกทรัพย์สิน หรือราคาแทนผู้เสียหายด้วย" กล่าวคือ พนักงานอัยการสามารถเรียกได้เฉพาะทรัพย์สินหรือราคาคืนจากจำเลย แทนผู้เสียหายได้เท่านั้น คดีแพ่งลักษณะอื่นนอกจากนี้พนักงานอัยการไม่มีสิทธิร้องขอได้¹⁵¹

¹⁵¹ ทีวี ประจวบลาภ, "หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 141/2533", คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. 2533, เล่มที่ 2, จัดพิมพ์โดยสำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, หน้า 23.

เช่น คดีiog เจ้าหนี้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 392/2506) คดีเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 (คำพิพากษาฎีกาที่ 119-120/2518) คดีปลอมเอกสารสิทธิและคดีตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดของพนักงานในองค์การหรือหน่วยงานของรัฐ พ.ศ.2502 (คำพิพากษาฎีกาที่ 2830/2524) คดีบุกรุกและขอให้จำเลยและบริวารออกจากที่ดินที่บุกรุก (คำพิพากษาฎีกาที่ 3282/2524) เป็นต้น และนอกจากนี้ตามหลักกฎหมายแล้ว มิใช่ว่าพนักงานอัยการจะเรียกทรัพย์หรือราคาทรัพย์สินให้แก่ผู้เสียหายได้ทุกกรณี หากแต่ต้องปรากฏว่า ทรัพย์สินหรือราคานั้น ต้องเป็นสิ่งที่ผู้เสียหายสูญเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดของจำเลยด้วย เช่น ในคดีฉ้อโกงตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 344 พนักงานอัยการไม่มีอำนาจเรียกค่าแรงงานหรือค่าจ้างแทนผู้เสียหาย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 เพราะมิใช่ทรัพย์สินที่ผู้เสียหายสูญเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดของจำเลย (คำพิพากษาฎีกาที่ 3303/2531) โจทก์ฟ้องขอให้จำเลยคืนหรือใช้ราคาเครื่องพิมพ์ดีดเป็นเงิน 1,500 บาท แก่ผู้เสียหายแต่ผู้เสียหายได้ได้เครื่องพิมพ์ดีดคืนมาแล้วจากโรงรับจำนำเป็นเงิน 350 บาท เงินค่าไถ่ที่ผู้เสียหายเสียไปนี้ มิใช่ทรัพย์สินหรือราคาทรัพย์สินที่ผู้เสียหายเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดรับของโจรของจำเลยตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 จึงไม่พิพากษาให้จำเลยใช้เงินค่าไถ่แก่ผู้เสียหาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1286/2519) เงินค่าเช่าอยู่ในโรงแรมเป็นเพียงเงินค่าบริการที่เจ้าของโรงแรมควรจะได้มาเท่านั้น มิใช่ทรัพย์สินหรือราคาที่เป็นเจ้าของโรงแรมได้สูญเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 345 พนักงานอัยการจึงไม่มีสิทธิเรียกเงินดังกล่าวแทนเจ้าของโรงแรม (คำพิพากษาฎีกาที่ 2197/2516)

และจากหลักการเดียวกัน พนักงานอัยการก็ไม่มีอำนาจเรียกค่าทดแทนที่ผู้เสียหายควรได้รับอันเนื่องมาจากการกระทำผิดอาญาประเภทอื่น ๆ ให้แก่ผู้เสียหายได้

(5) ในการฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาและพนักงานอัยการมีคำขอให้คืนหรือให้ราคาทรัพย์สินตามมาตรา 43 ดังกล่าว พนักงานอัยการไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 253 แม้ผู้เสียหายจะขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมด้วยโจทก์ร่วมก็ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมอีก (คำพิพากษาฎีกาที่ 1103-1104/2496) แต่เมื่อศาลชั้นต้นพิพากษาคดีแล้วโจทก์ร่วมอุทธรณ์แต่ฝ่ายเดียวโดยพนักงานอัยการไม่ได้อุทธรณ์ด้วย คำขอในส่วนให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินโจทก์ร่วมต้องเสียค่าธรรมเนียมด้วย (คำพิพากษาฎีกาที่ 770/2499)

(6) ในการบรรยายฟ้องของโจทก์มีข้อยุ่งยาก บางครั้งโจทก์อาจไม่ได้บรรยายฟ้องให้ลงโทษ ในความผิดฐานใดฐานหนึ่งใน 9 ลักษณะดังกล่าวในข้อ (4) ซึ่งอาจจะต้องอาศัยการแปลความคำฟ้องของโจทก์ว่าโจทก์มุ่งประสงค์ให้ลงโทษในความผิดฐานใดฐานหนึ่งใน 9 ลักษณะนั้นหรือไม่¹⁵² เช่น พนักงานอัยการฟ้องขอให้ลงโทษจำเลยตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288, 289 ซึ่งเป็นความผิดต่อชีวิต แต่ในคำฟ้องได้บรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับการกระทำของจำเลยมาด้วยว่า จำเลยยิงผู้เสียหายโดยเจตนาฆ่าเพื่อสะดวกในการลักทรัพย์ และยังมีคำขอท้ายฟ้องขอให้บังคับจำเลยคืนเงินแก่ผู้เสียหายด้วยดังนี้ ย่อมแปลคำฟ้องของโจทก์ได้ว่ามุ่งประสงค์จะให้ลงโทษจำเลยฐานชิงทรัพย์อยู่ด้วย และเมื่อศาลฟังว่าจำเลยพยายามฆ่าผู้เสียหายเพื่อความสะดวกในการลักทรัพย์ หรือพาเอาทรัพย์ไป การกระทำผิดฐานชิงทรัพย์เป็นเหตุจรรยาของความผิดฐานพยายามฆ่าผู้อื่นตามมาตรา 289(7), 80 อยู่แล้วศาลไม่จำเป็นต้องปรับบทว่าจำเลยกระทำผิดฐานชิงทรัพย์ด้วย แต่ศาลย่อมมีอำนาจสั่งให้จำเลยคืนหรือใช้ราคาทรัพย์ให้แก่ผู้เสียหายได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 476/2515) พนักงานอัยการฟ้องขอให้ลงโทษจำเลยตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288, 289 ซึ่งเป็นความผิดต่อชีวิต แต่ในคำฟ้องได้บรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับการกระทำของจำเลยมาด้วยว่า จำเลยยิงผู้ตายด้วยเจตนาฆ่าเพื่อความสะดวกในการที่จำเลยจะลักทรัพย์ และเมื่อยิงแล้วจำเลยยังได้ลักเอาเงินของผู้ตายและผู้เสียหายไปด้วยเจตนาทุจริต และยังมีคำขอท้ายฟ้องขอให้บังคับจำเลยคืนเงินที่ลักไปด้วย ดังนี้ ย่อมแปลคำฟ้องโจทก์ได้ว่ามุ่งประสงค์จะให้ลงโทษจำเลยฐานชิงทรัพย์อยู่ด้วย จึงเป็นคดีความผิดต่อชีวิตและคดีชิงทรัพย์ ซึ่งพนักงานอัยการขอให้เรียกทรัพย์คืนหรือราคาแทนผู้เสียหายได้ ศาลจึงพิพากษาให้จำเลยคืนหรือใช้ราคาทรัพย์แก่ผู้เสียหายได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1068/2514)

(7) ในกรณีที่พนักงานอัยการฟ้องเรียกทรัพย์หรือให้ใช้ราคาทรัพย์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ในศาลแขวง พนักงานอัยการสามารถฟ้องเรียกทรัพย์หรือให้ใช้ราคาแก่ผู้เสียหายดังกล่าวได้เสมอ แม้ว่าราคาทรัพย์นั้นจะเกินกว่า 10,000 บาท ศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาคดีส่วนแบ่งนี้ได้ เพราะมาตรา 44 บัญญัติให้คำพิพากษาในส่วนเรียกทรัพย์คืนหรือราคาทรัพย์เป็นส่วนหนึ่งแห่งคำพิพากษาคดีอาญา เช่น ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่

¹⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

180/2490 (ซึ่งตัดสินว่า ในคดีหลักทรัพย์ซึ่งมีอัตราโทษอยู่ในอำนาจศาลแขวง แม้โจทก์ (พนักงานอัยการ) จะขอให้ใช้ทรัพย์สินที่ล้มละลายมากมายเท่าใด ศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาได้) แต่หากเป็นกรณีของผู้เสียหายฟ้องคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาเสียเอง โจทก์ก็จะฟ้องต่อศาลที่พิจารณาคดีอาญา หรือต่อศาลที่มีอำนาจชำระคดีแพ่งก็ได้โดยไม่ต้องพิจารณาถึงเรื่องอำนาจศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมด้วยว่า จำนวนหลักทรัพย์ที่เรียกร้องทางแพ่งนั้นเกินอำนาจศาลที่รับฟ้องคดีอาญาหรือไม่ด้วย และยิ่งไปกว่านั้นแม้ว่าผู้เสียหายจะได้เข้าเป็นโจทก์ร่วมกับพนักงานอัยการ โจทก์ร่วมก็ไม่อาจอุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้นขอให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4419/2528)

(8) เมื่อศาลมีคำพิพากษาแล้ว แม้ผู้เสียหายจะอยู่ในฐานะ เป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษามีอำนาจบังคับคดีแพ่ง ได้ก็ตาม แต่การบังคับคดีส่วนแพ่งนั้นจะกระทำไปได้อีกต่อ เมื่อคดีส่วนอาญาถึงที่สุดแล้ว ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 245 วรรคแรก ซึ่งบัญญัติว่า "ภายใต้บังคับแห่งมาตรา 246, 247 และ 248 เมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว ให้บังคับคดีโดยไม่ชักช้า" ซึ่งจากบทบัญญัติดังกล่าวทำให้เป็นผลว่า การบังคับคดีตามคำพิพากษาในคดีอาญาจะกระทำได้อีกต่อเมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44 วรรคสอง บัญญัติว่าคำพิพากษาในส่วนเรียกทรัพย์สินหรือราคาให้รวมเป็นส่วนหนึ่งแห่งคำพิพากษาในคดีอาญา การบังคับคดีตามคำพิพากษาในส่วนนี้ย่อมกระทำได้อีกต่อเมื่อคดีถึงที่สุดแล้วเช่นเดียวกัน แม้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 249 จะบัญญัติว่าคำพิพากษาหรือคำสั่งให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สิน ค่าทดแทนหรือค่าธรรมเนียมนั้นให้บังคับตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แต่บทบัญญัตินี้ดังกล่าวก็ไม่เป็นผลว่าให้บังคับคดีได้ก่อนคดีถึงที่สุด¹⁵³ ทั้งนี้เป็นไปตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2786/2532 ซึ่งตัดสินว่า ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 245 วรรคแรก การบังคับคดีตามคำพิพากษาในคดีส่วนอาญาจะกระทำได้อีกต่อเมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว คำพิพากษาในส่วนที่จำเลยคืน หรือใช้ราคาทรัพย์สินที่ยังไม่ได้คืนเนื่องจากการกระทำความผิดตามมาตรา 44 วรรคสอง บัญญัติว่าให้รวมเป็นส่วนหนึ่งแห่งคำพิพากษาในคดีอาญาโจทก์ร่วมจึง

¹⁵³ ๕๓ คำตอบ ในการสอบความรู้ชั้นเนติบัณฑิต วิชากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ข้อ 6 สอบเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2533.

เป็นผู้เสียหายย่อมจะขอให้บังคับคดีตามคำพิพากษาในส่วนนี้ได้ก็ต่อเมื่อคดีถึงที่สุดแล้ว เช่นเดียวกัน
แม้มาตรา 249 จะบัญญัติว่าคำพิพากษาให้คืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินค่าทดแทนหรือค่าธรรมเนียม
ต้องให้บังคับตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง บทบัญญัติดังกล่าวก็ไม่มีผล
ให้บังคับคดีได้ก่อนคดีถึงที่สุด

(9) ในการบังคับคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญานั้น ถึงแม้ว่าคดีส่วนอาญาจะถึงที่
สุดแล้วก็ตาม แต่ผู้กระทำความผิดส่วนมากเป็นบุคคลซึ่งไม่อยู่ในฐานะที่จะชดเชยค่าเสียหายให้แก่
ผู้เสียหายได้¹⁵⁴ ซึ่งจะทำให้การบังคับคดีในส่วนแพ่งไม่อาจสัมฤทธิ์ผล

(10) ถ้าศาลพิจารณาให้จำเลยคืนหรือใช้ราคาทรัพย์สินแก่ผู้เสียหายในคดีที่พนักงาน
อัยการเป็นโจทก์ เมื่อผู้เสียหายยื่นคำร้องขอรับคืนทรัพย์สิน ต้องเรียกค่าธรรมเนียมการบังคับคดี
เช่นคดีแพ่ง¹⁵⁵ และในกรณีที่ผู้เสียหายเป็นโจทก์ฟ้องเอง เมื่อจะมีการบังคับคดี ผู้เสียหายก็ต้อง
เสียค่าธรรมเนียมการบังคับคดีเช่นเดียวกันด้วย และถึงแม้ผู้เสียหายจะได้ชำระค่าธรรมเนียม
การบังคับคดีดังกล่าวแล้วก็ตาม ก็มิได้หมายความว่า การชำระค่าธรรมเนียมเช่นนั้น จะเป็น
หลักประกันได้ว่าผู้เสียหายจะบังคับคดีได้อย่างได้ผลและได้รับชำระหนี้แต่ประการใด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵⁴Walter C.Reckless, The Crime Problem, p.144.

¹⁵⁵กระทรวงยุติธรรม, คู่มือตุลาการ (แก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 2), หน้า 492.